

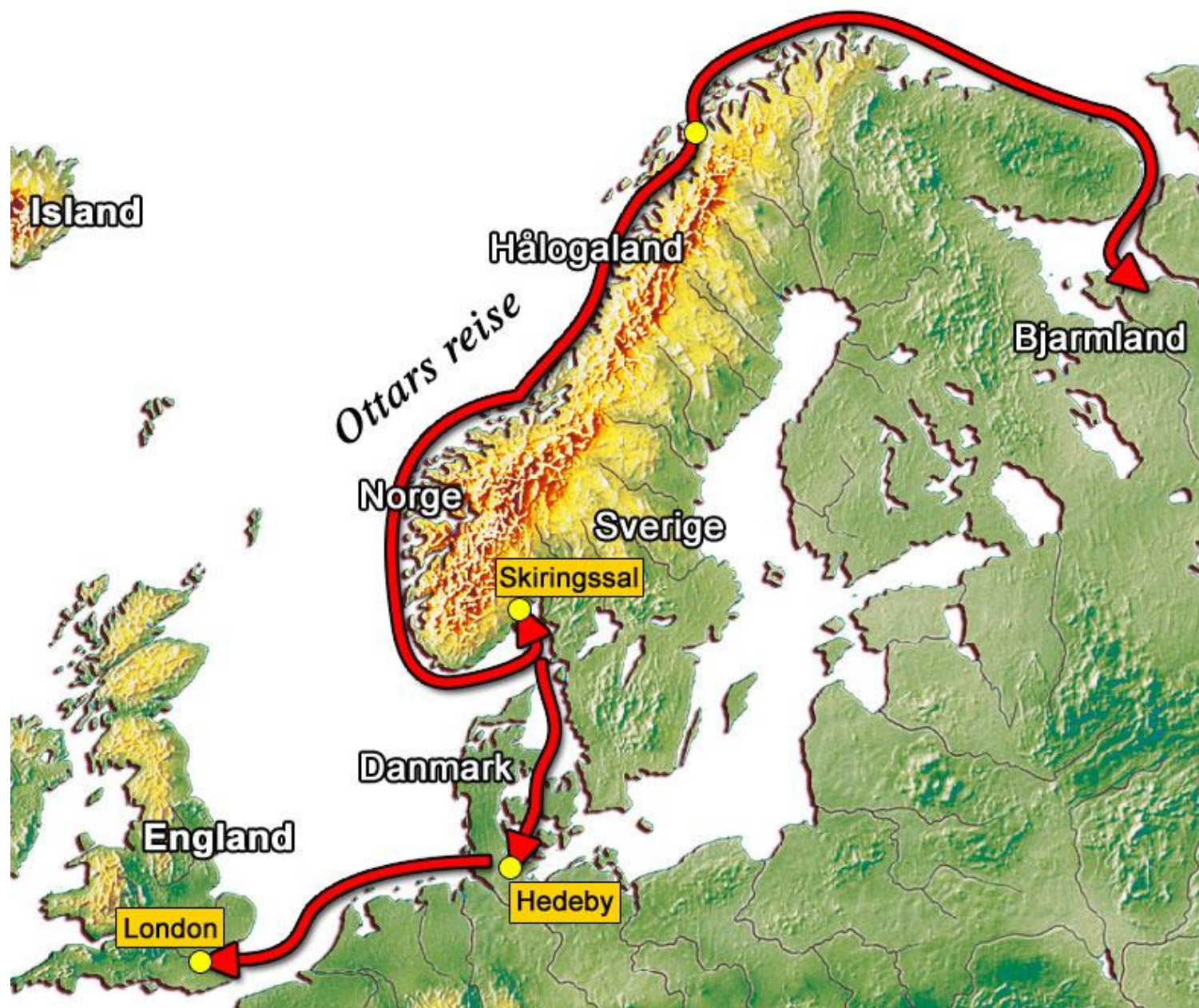
BOHUSLÄNS HISTORIA

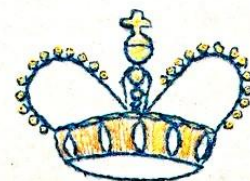
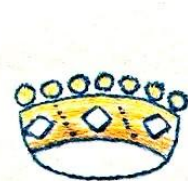
Bohuslän har varit bebott under mycket lång tid. Arkeologer har hittat spår av Hensbackakulturen, ca 8000–7000 f.Kr., Sandarnakulturen, ca 8000–6000 f.Kr. och Lihultskulturen ca 6000–4200 f.Kr.. Under bondestenåldern (c:a 4000–1800 f.Kr.) finns rika spår efter alla de tre kulturerna trattbägarkultur, stridsyxekultur och senneolitikum. Under den första perioden byggdes minst 44 dösar och 30 gånggrifter, varav många på Orust. Vidare finns c:a 120 hällkistor från perioden senare del registrerade. Från bronsåldern (1700 f.Kr.–500 f.Kr.) är ett stort antal hällristningar kända, framför allt från den norra delen av landskapet. Från främst äldre bronsålder härstammar 2200 rösen.

Ottar från Hålogaland (fornengelska: Ohthere) var en handelsman och sjöfarare från Hålogaland, den nordligaste delen av Norge. Ottar företog någon gång mellan 870 och 890 en färd norrut längs kusten och upptäckte då Nordkap och Barents hav. Han kringseglade vid detta tillfälle också Kolahalvön till Bjarmaland. Han seglade sedan från Hålogaland till England omkring år 890, där skrivare vid den engelske kungen Alfred den stores hov lät skriva ner hans berättelser om Hålogaland; om färden längs kusten till Vita havet och om färden till England. Ottar beskrev också samernas levnadssätt och val- och valrossfångst i Norra ishavet. Historien kom sedan med som ett tillägg till kung Alfred den stores översättning av Orosius världshistoria.

BOHUSLÄN VAR DET FÖRSTA OMRÅDET I NORGE SOM
BLEV KRISTNAT. I SLUTET AV 900-TALET
ANLADE OLAUF TRYGGVASON SVENNEBY KYRKA,
ENLIGT SÄGNET.
NUVARANDE KYRKA ÄR FRÅN 1200-TALET.

TREKUNGAMÖTET I KUNGÄLV
ÅR 1107 MELLAN
MAGNUS BARFOT, NORGE,
INGE DÄ, SVERIGE OCH
ERIK EJEBOD, DANMARK.

En teori, framförd av flera arkeologer, är att platsen skulle kunna vara Marberget, på västra stranden av Göta älv, i höjd med samhället Nödinge.

Trekungamötet vid Göta älvs mynning var ett möte som hölls 1101 mellan de tre nordiska kungarna Magnus Olavsson (Magnus Barfot) från Norge, Inge den äldre från Sverige och Erik Ejegod från Danmark för att sluta fred. Enligt Snorre giftes Inge den äldres dotter Margareta bort med kung Magnus Barfot vid detta tillfälle för att bekräfta freden. Efter detta fick hon namnet Margareta Fredkulla. Det är inte känt exakt var detta möte utspelade sig, men enligt Snorre Sturlassons Heimskringla skedde det "ved Konghelle i Elv", det vill säga i närheten av Kungahälla. I de isländska sagorna omtalas vid flera tillfällen möten vid "landamäret vid älven" där fornisländska "landamäre" både kan syfta på en gräns, eller ett bestämt landmärke. Knytlingasagan nämner att detta trekungamöte skedde just vid "landamäret vid älven" i närheten av både Kungahälla och Lödöse. I verket Morkinskinna anges i samband med ett möte mellan 1000-talskungarna Knut den helige från Danmark och Olav Kyrre från Norge, att de träffades "öster ut i Älven där som kungastämmor brukade hållas"

Folkvandringstiden

Den Romersk-Gotiske historikern Jordanes skriver i Getica bland annat om de stammar som bebor Scandia, vilket utan tvivel är samma område som Skandinavien. En av dessa är Rani, vilka enligt vissa tolkningar skall ha levt i Bohuslän och därifrån kom områdets äldre namn, Ranrike. Jordanes skriver att Rodulf, deras kung, lämnade sitt rike för att istället tjäna under Kung Teoderik den store i Italien.

Vikingatiden

Bohuslän nämns av Snorre i Heimskringla där han skriver att det styrdes av jarlen Hrane den Götske och betalade skatt till svearna, innan det erövrades av Harald Hårfager och införlivades i Norge.

Bohuslän omtalas indirekt som ett danskt landskap då Ottar från Hålogaland under 880-talet seglade från Skiringssal i Vestfold till Hedeby. I tre dagar hade Ottar och hans män Danmark till vänster, vilket kan tyda på att stora delar av Østfold och Bohuslän var danskt land. Detta säger dock emot vad Snorre skriver, då det enligt honom var norskt.

Under kungar som Magnus Olavsson och Harald Sigurdsson Hardråde var Norge under en tid på 1000-talet på offensiv mot grannrikena. Norskt riksterritorium säkrades söderöver genom Bohuslän till Göta älv. Landskapet kom att bli en del av Viken som innefattade kustområdena runt Oslofjorden och öster om Skagerrak.

Området omtalas i islänningasagorna och fornaldarsagorna, då tillsammans med Østfold under namnet Alvhemmen.

Enligt en teori av bl.a. Dag Stålsjö i boken Svearikets Vagga kommer begreppet "vikingar" från en man från Vikens rike men det är en omtvistad teori.

OLAV DEN HELIGE HARALDSSON, KUNG I NORGE OCH
OLOF SKÖTKONUNG, SVERIGE, MÖTTES 1019 FÖR
ATT GÖRA UPP VAR GRÄNSEN MELLAN NORGE
OCH SVERIGE SKULLE GÅ.

DE KOM INTE ÖVERENS UTAN SPELADE
TÄRNING OM HISINGEN.
OLAV DEN HELIGE KASTADE TÄRNINGEN SÅ
HÄRT ATT DEN SPRACK OCH VISADE DÅ EN
3: A OCH EN 4: A SOM TILLSAMMAN BLEV 7
OCH HISINGEN FÖRBLEV NORSKT.

De äldsta beläggen för Hising återfinns i de isländska sagorna som skrevs ner under 1200-talet. Formen Hisingen är belagd 1399. Den nu förhärskande tolkningen är att grundbetydelsen av hís är klyva, skära av, skilja som finns i till exempel Hisøy i Norge.

Tidig medeltid

Omkring år 1200 bildade det som är dagens Bohuslän lagmansdömet (norska lagmannsdømme) Viken. Vid kung Sverre Sigurdssons (c:a 1150–1202) indelning av Norge i sysslor (norska även sysla) under slutet av 1100-talet, delades det som idag är Bohuslän i Ranrikesyssle och Älvsyssle. Vid kung Håkon Magnussons (1270–1319) indelning i feirdsler (uppbördsområde, fögderi) under början av 1300-talet sammanfördes dessa båda sysslor i Båhus feirdsel. Från denna tid började Viken mer specifikt beteckna norra Bohuslän.

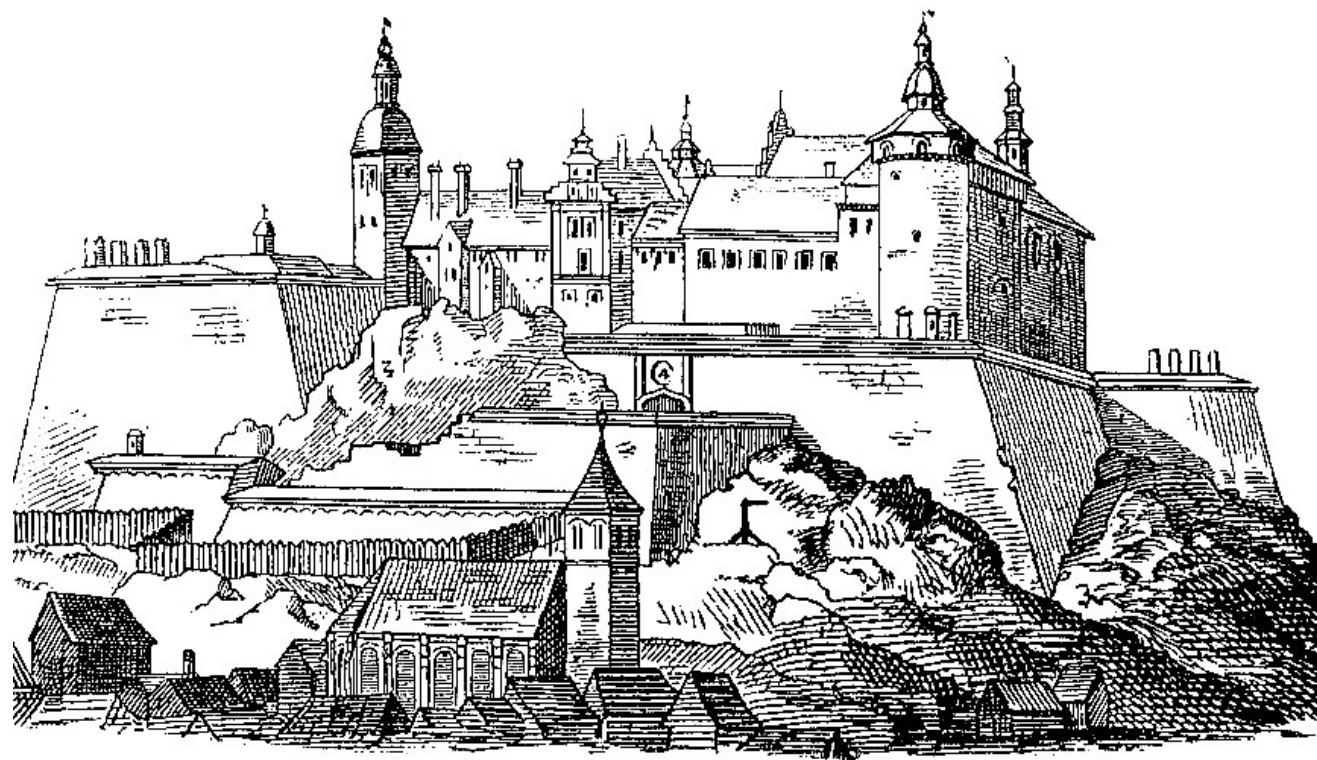
Fram till mitten av 1200-talet gränsade de norska och danska kungadömena till varandra. Gränsen gick vid Göta älv. Vid gränsen fick det dåvarande Sveariket vid mitten av 1200-talet genom Birger jarl kontroll över ett litet landområde längs med älvens mynning. Askim, Vättle och Sävedals härad, de s.k. Utlanden, överfördes till Sverige från danska Halland samtidigt som Östra Hisings härad överfördes från Bohuslän. På detta sätt fick Sveariket kontakt med Kattegatt. Den svenska stad som då låg närmast älvens mynning var Lödöse, 4 mil nordöst om dagens Göteborg, (senare Gamla Lödöse).

1304 blev Älvsyssle förlänat till hertig Erik (ca 1282–1318) av Håkon Magnusson efter att den svenske hertigen trolovats med den norske kungens dotter Ingeborg (1301–ca 1360). Efter att Håkon bytt sida i brödrastriden mellan hertigarna Erik och Valdemar (1280-talet–1318) å ena sidan och kung Birger Magnusson (ca 1280–1321) å den andra, belägrade han Eriks uppehållsort Kungahälla och Ragnhildsholmen. Vid freden i Helsingborg 1310 fick hertig Erik avsäga sig Älvsyssle. Det är dock inte känt ifall området återlämnades till Norge.

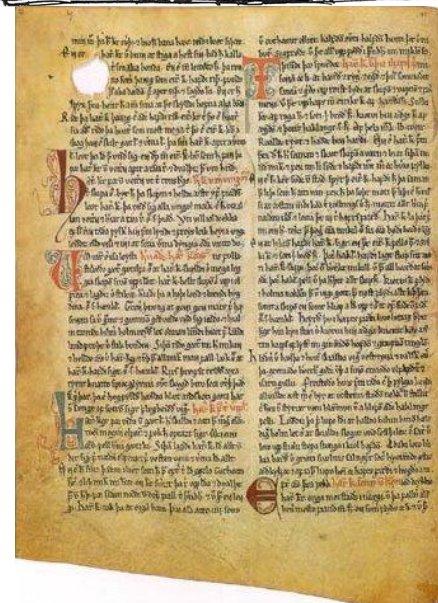
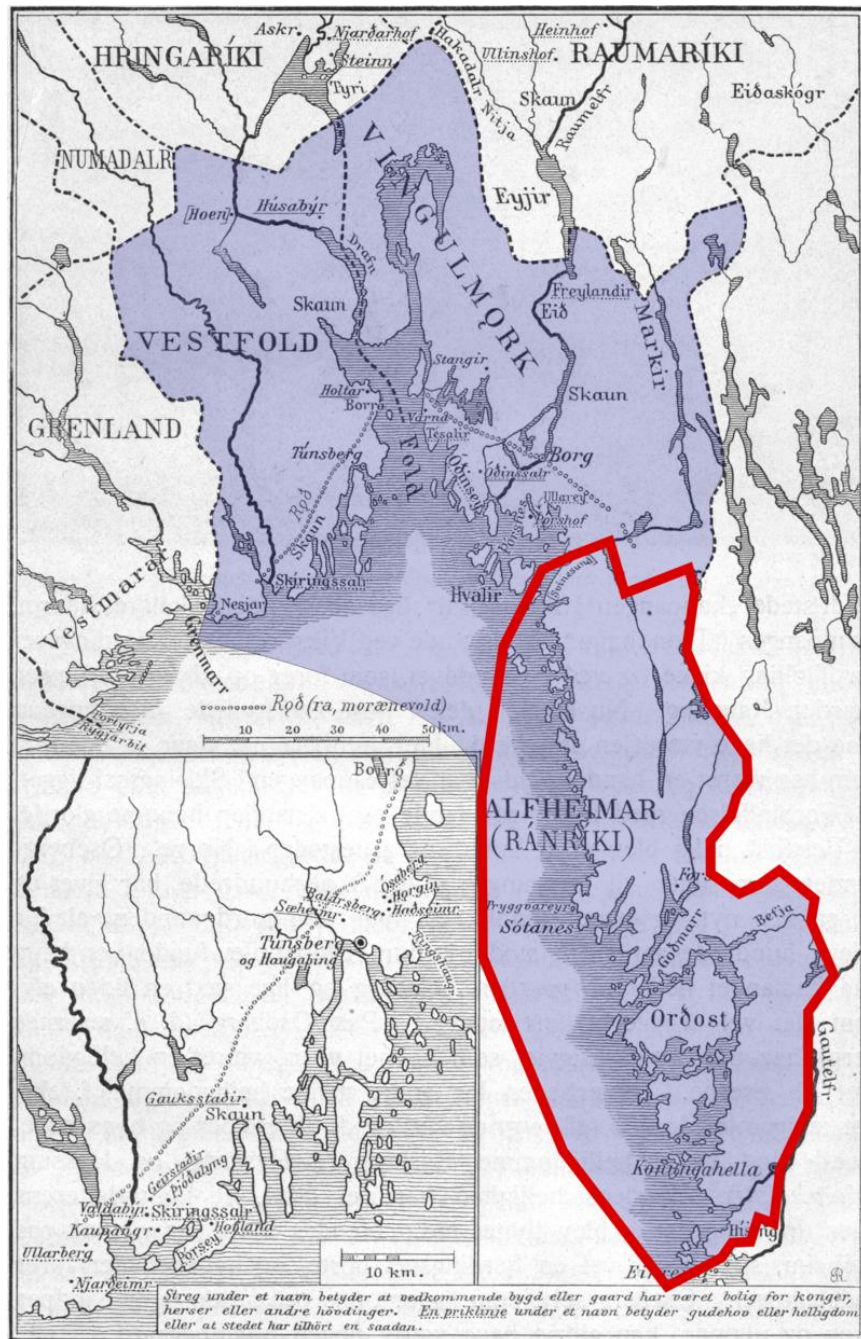
Från 1319 förlänades Älvsyssle till Eriks änka, hertiginnan Ingeborg, som en del av hennes underhållsland, i samband med att sonen Magnus Eriksson (1316–1374) som treåring blivit kung i både Norge och Sverige. 1327 tvingades Ingeborg lämna sina norska län.

Bohusläns första och viktigaste stad under medeltiden var Kungahälla, som låg vid borgen vid Ragnhildsholmen. Borgen förstördes av en eldsvåda och ersattes under början av 1300-talet med Bohus fästning. Förutom Kungahälla fanns även Marstrand från 1200-talet.

Digerdöden härjade Bohuslän svårt runt år 1349. Nära hälften av befolkningen dog och 50% av gårdarna ödelades. Dessutom var 1300- och 1400-talen periodvis mycket kyliga och befolkningstillväxten avstannade. Jordbruket återhämtade sig först under 1600-talet.

Bohus fästning 1658.

Snorre Sturlasson (en svensk namnform för fornnordiska och isländska Snorri Sturluson), född omkring 1179, död 23 september 1241, var en isländsk adelsman, hövding, lagman, politiker, historiker, författare och skald.

Alltinget

Efter broderns död ställde Skule krav på kungatronen, medan Birkebeinarna ville se Håkon Håkonsson som kung. Håkon var son till kung Håkon III Sverresson av Norge (1177–1204) och dennes frilla Inga från Varteig och därmed född utanför äktenskapet, medan Skule stödde sig på sin börd, och att han var förra kungens äktfödda halvbror.

Håkon IV Håkonsson, kallad Håkon den gamle, född efter faderns död 1204 i Folkenborg (Folkisberg) i nuvarande Eidsberg, Østfold, död 15, 16 eller 17 december 1263 i Kirkwall på Orkneyöarna, var kung av Norge 1217–1263. Han var son till kung Håkon III Sverresson av Norge (1177–1204) och dennes frilla Inga från Varteig (omkring 1185–1234). Håkon Håkonsson blev också kung över Island och Grönland. När den unge Håkon hämtas av Birkebeinarna för att utropas till kung, fanns redan en person vid makten, kung Inges halvbror Skule Bårdsson. Enligt Baglersagorna växte Skule och hans bror Guttorm upp hos sin fosterfar och morfar, Erling på gården Kvie i Vang i Oppland fylke, Norge, men båda bröderna flyttade omkring 1204 till sin halvbror och nyvalde kung Inge Bårdsson (1185–1217) i Nidaros. Skule stod sin halvbror kung Inge nära, och Skule omnämns 1213 när han vid kungens sida slår ner ett bondeuppror. Under Inges sista regeringsår förefaller det som om Skule var den som stod för det reella maktutövandet. Kung Inge dog 1217, 30 år gammal, men utnämnde kort före, eller i samband med sin död 1217, Skule till jarl, varigenom han fick ansvaret för hirden, och Skule ärvde halvbroderns privata egendom.

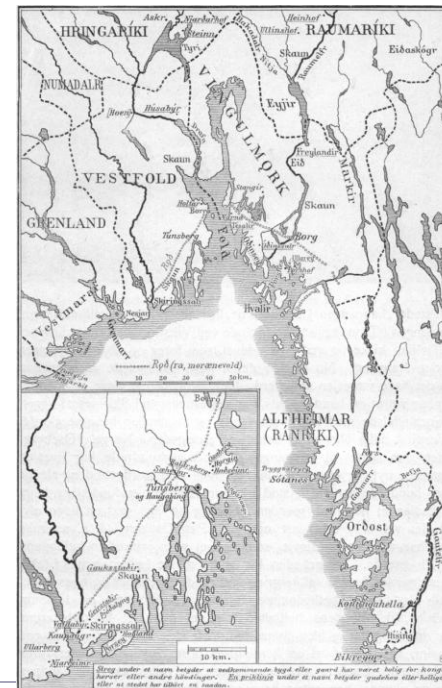
Østfold fylke är ett fylke i sydöstra Norge. I söder och öster gränsar fylket till Västra Götalands län och Värmlands län i Sverige, och i väster ligger Oslofjorden.

Vestfold fylke

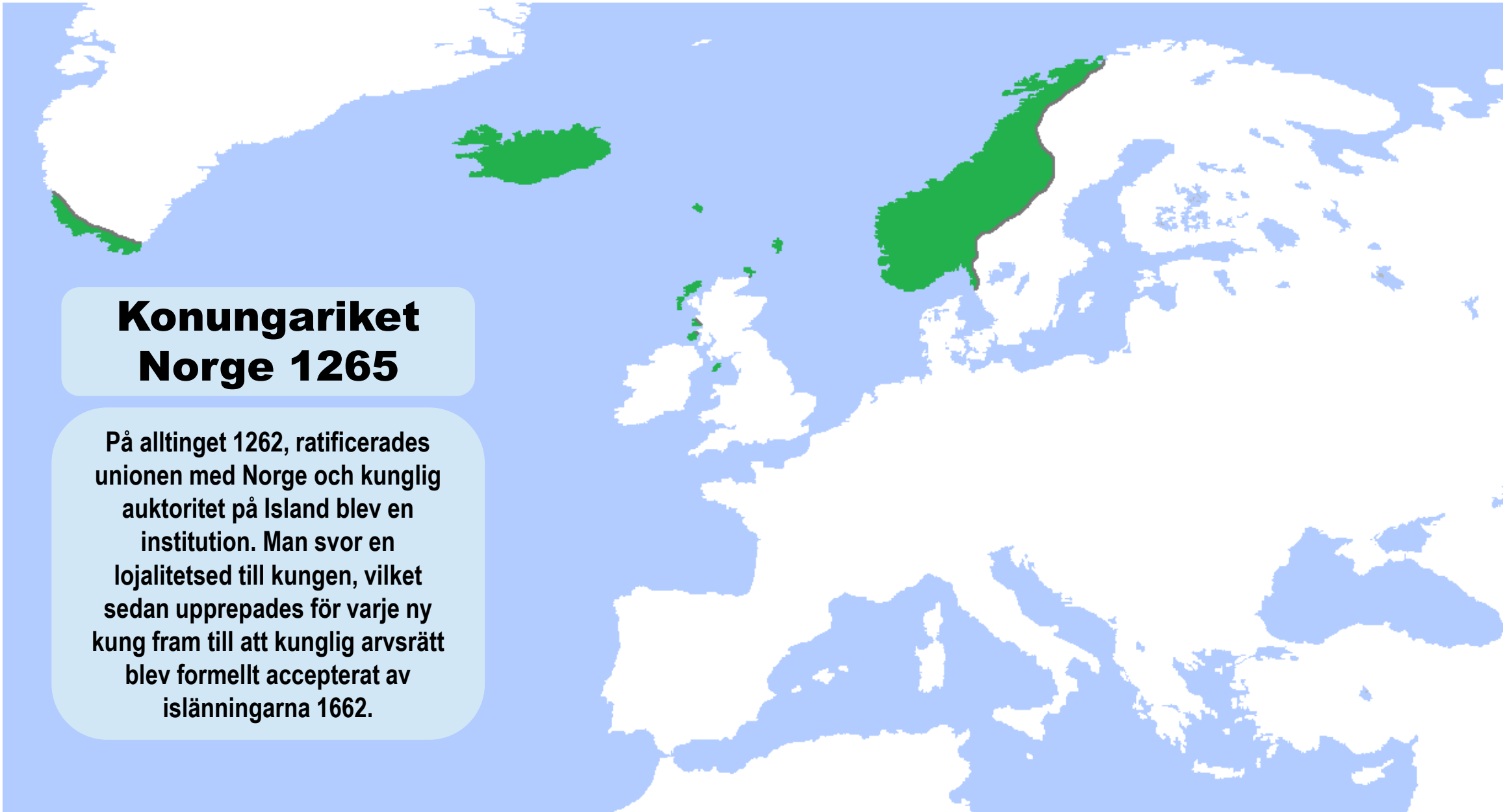

Viken (danska och äldre bokmål även Vigen, nynorska Vika/Viki, fornvästnordiska Vík/Víkin) är ett äldre namn på Bohuslän, vilket dock under olika tider getts olika betydelse. Vissa anser det gäller i första hand för norra Bohuslän. Tidigast avsåg begreppet hela kusten kring Oslofjorden och området öster om Skagerrak, motsvarande dagens fylken Vestfold i nordväst; Akershus och Østfold samt dagens Bohuslän till Göta älv i sydöst, inklusive hela Hisingen.

Bohus fästning, augusti 2005

A map of Scandinavia and surrounding regions, including parts of the British Isles, Iceland, and the Baltic Sea. Norway and Sweden are highlighted in green, while other landmasses are in light blue. The sea is a darker blue. The map is oriented with North at the top.

Konungariket Norge 1265

På alltinget 1262, ratificerades unionen med Norge och kunglig auktoritet på Island blev en institution. Man svor en lojalitetsed till kungen, vilket sedan upprepades för varje ny kung fram till att kunglig arvsrätt blev formellt accepterat av islänningarna 1662.

Omkring år 1200 bildade det som är dagens Bohuslän lagmansdömet Viken. Området gick ända sedan Norges riksenande även under namnet Ranafylke. Vid kung Sverre Sigurdssons indelning av Norge i sysslor (norska även sysla) under slutet av 1100-talet, delades Ranafylke i Ranrikesyssle och Älvsyssle. Vid kung Håkon Magnussons indelning i uppbördsområden[b] under början av 1300-talet sammanfördes dessa båda sysslor i Båhus feirdsel. Från denna tid började Viken mer specifikt beteckna norra Bohuslän. Senare bildade Viken två fögderier: Nordviken eller Norrviken och Sunnerviken. Vad gäller historisk länsindelning har Viken vid olika tider lytt under antingen Borgarsyssle (norska även Borgarsysla, med säte i Sarpsborg), eller Bohus. Under vissa perioder bildade Viken eget län med säte dels i Karlsborg, dels i Olsborg.

Viken sträckte sig då från Svinesund i norr till Havstensfjorden och Bäveån, vid Uddevalla i söder. Norrviken bestod av skeppsredorna Qville, Luderlag, Bullern (eller Jordherra) och Vettehärad; efter freden i Roskilde 1658 häraderna Kville, Tanum, Bullaren och Vette. Sunnerviken bestod av skeppsredorna och, efter freden, häraderna Lane, Tunge, Sörbygden, Stångenäs (som skeppsreda Stangenäs) och Sotenäs.

Under svenske kung Karl Knutsson:s utbrytning av Sverige ur Kalmarunionen 1448–1457 besatte han från 1455 Bohuslän utom Bohus fästning. I samband med detta uppfördes Karlsborg, vid Ranrikes traditionella tingsplats strax söder om nuvarande Hamburgsund, under befäl av marsken Tord Karlsson Bonde. Redan 1456 mördades Tord Bonde av sin slottsfogde och Bohuslän återgick till unionen.

Vid svenska riksföreståndaren Sten Sture den äldres och Svante Nilsson Stures uppror 1501 mot Kalmarunionens kung Hans blev Bohuslän på nytt arena. Den svensksinnade frälsemannen Nils Ragvaldsson (död 1505), kontrollerade större delen av landskapet och innehade bland annat Åby säteri och Kastle kloster. År 1503 fick han Dalsland i förläning av Svante Nilsson. Säte blev det nyuppförda Olsborg vid Södra Bullaresjön. Året därpå intogs dock Olsborg under ledning av Otte Rud (död 1510), hövitsman på Bohus.

I samband med tronskiftet mellan den kortvarigt sista unionskungen Kristian II och hans knappt tio år äldre farbror, danske kung Fredrik I, besattes Viken 1523 av en svensk styrka under ledning av Ture Jönsson Tre rosor och Nils Olofsson Vinge. Vid Malmö recess 1524 erkändes Viken som svenskt. Till 1526 styrdes länet från Olsborg, därefter från Karlsborg. När Kristian II 1531 försökte återta den danska tronen, föll Karlsborg för hans angrepp. Då han besegrades och fängslades året därpå, återgick Viken till Danmark-Norge.

Krigsscen från framsidan av Carl Blinks omfattande historiska roman om Svante Nilsson 1889

Malmö recess kallas överenskommelsen mellan Sverige och Danmark 1 september 1524 i Malmö. Under medling av Hansans ombud blev överenskommelsen det formella slutet av Gustav Vasas befrielsekrig mot Danmark-Norge.

1600-talet var en orolig tid i Bohuslän. Provinsen skövlades och brändes under de många krigen. Under Kalmarkriget 1612, i Bohuslän benämnt Brännefejden, brändes Uddevalla och Kungahälla ned. Efter detta flyttades Kungahälla till själva fästningsholmen för att kunna få skydd av Bohus fästning. I samband med detta bytte staden namn till Kungälv. Under Hannibalsfejden 1643–1645 brändes återigen Uddevalla och Kungahälla ner. Krabbefejden 1657–1658 innebar fler härjningar i Bohuslän. Konflikten avslutades med freden i Roskilde 1658 då Bohuslän överlämnades till Sverige. Övergången till Sverige medförde en stark reglering av handeln. Handeln skulle koncentreras till Göteborg. Bland annat förbjöds bondeseglationer och Uddevalla och Kungälv framtogs sina stapelrättigheter. Regleringen lindrades något under 1680- och -90-talen. Som motvikt till Fredrikshald anlades köpingen Strömmen (nuvarande Strömstad) 1667. Några år senare fick den stadsrättigheter.

KARL X GUSTAV

Karl X Gustav – erövrade Bohuslän från Danmark-Norge 1658.

Under Gyldenløvefejden 1675–1679 härjades landskapet återigen. 1679 brändes Uddevalla ner. Trots att Bohuslän hade varit svenskt i endast 20 år var det få bohuslänningar som anslöt sig till den dansk-norska armén. Administrativt kom Bohuslän snart att domineras av Göteborg. Tillsammans med Göteborg och häraderna Sävedal, Askim och Östra Hising bildade det Göteborgs och Bohus län 1680.

1700-talet var relativt fredligt för Bohusläns befolkning. Under det stora nordiska krigets senare del, 1716–1720, var Bohuslän inblandat genom Karl XII:s anfallskrig mot Norge. Den 8 juli 1716 stod slaget vid Dynekilen (utanför Strömstad), då en dansk-norska styrka under Peder Tordenskjolds ledning erövrade en svensk provianteringsflotta. Några år senare, 1719, efter den svenske kungens död, intog Tordenskjold Marstrand. Samtidigt tog en norsk styrka Strömstad. Båda städerna återlämnades dock till Sverige.

Den andra gången under århundradet som Bohuslän var indraget i strider var 1788. En styrka norska soldater trängde in i landskapet norrifrån och intog bland annat Uddevalla, Åmål och Vänersborg och hotade att anfalla Göteborg. Anfallet var ett svar på det svenska anfallet mot Ryssland samma år eftersom Danmark-Norge hade ingått en traktat med Ryssland. Efter hot från både England och Preussen om att ingripa avtågade armén mot Norge igen. Det korta kriget kallas Teaterkriget.

**TEATER
KRIGET**

I NORGE OCH DANMARK

"LINGONKRIGET"

**PEDER
TORDENSKJOLD.**

ANFALLET MOT NYA VARVET 1719

var ett överrumplingsanfall mot Nya Varvet i Göta älvs mynning natten till den 27 september 1719 (g.s), då en dansk militärstyrka och via Mindre fartyg angrep den svenska hamnanläggningen och inneliggande fartyg.

Bakgrund

Under våren 1719, i slutfasen av Stora nordiska kriget, genomförde en dansk flottstyrka en blockad av Göteborgs hamninlopp. I början av juli anföll en dansk-norsk armé norrifrån in i Bohuslän, efter att fredsförhandlingar i Stockholm misslyckats, och erövrade Strömstad. Samtidigt anfölls Marstrand av fartyg ur den danska blockadstyrkan, under ledning av schoutbynacht Peder Tordenskjold. Större delen av fartygen i den svenska örlogseskadern på västkusten, Göteborgseskadern, sänktes av sina egna besättningar för att inte komma i danska händer. Den 15 juli kapitulerade oväntat kommendanten, överste Henrich Danckwardt, på den starka fästningen Karlsten i Marstrand. Fästningen namnändrades till Kristiansten, och blev därefter en bas för danska anfall i Göteborgsområdet. Den 21 juli anfölls fästningen Nya Älvsborg utanför Göteborg, men anfallet kunde slås tillbaka efter några dagars artilleribeskjutning, och Tordenskjold fortsatte sin blockad av Göta- och Nordre älvs mynning. Detta innebar att man på svensk sida förstärkte sin bevakning av Nordre älvs mynning vid Kippholmen.

Eftersom fredsförhandlingarna precis hade återupptagits fick Tordenskjöld order om att sända större delen av sin blockadstyrka till Köpenhamn. Den 28 augusti lämnade ett 20-tal danska fartyg Göteborgs skärgård och seglade mot Öresund, samtidigt som blockaden av Nordre älv upphörde. Tre danska linjeskepp och en skottpråm fanns kvar vid Rivö fjord. Dessutom fanns två skottpråmar, två galärer, en bombardergaljot och fem transportfartyg vid Grötö nära Kalvsund.

Dansk karta över området mellan Göteborg och Marstrand våren 1719. Kalvsund och Rivöfjorden spärras av danska örlogsfartyg. Handelsfartyg vid Klippan och Stigberget kommer inte ut. Göteborgseskaderns fregatter ligger orustade i Marstrand. Några mindre svenska fartyg håller vakt vid Kippholmen i Nordre älvs mynning. Djup anges i famnar eller danska fot (fod). Källa: Det Kongelige Bibliotek, Köpenhamn

Efter att ha fått information om de nya förutsättningarna bestämde sig chefen för Göteborgseskadern, amiral Jonas Fredrik Örnfelt, för ett överraskande anfall mot styrkan vid Grötö. Brigantinerna Luren (2 kanoner), Framfuss, Uppassaren och galären Lucretia sändes tillsammans med sex beväpnade slupar under befäl av kommendör von Utfall, från Nya Varvet via Nordre älv till Kippholmen.

Vy från Kippholmen i Nordre älvs mynning, mot väster och Nordreälvsfjord. Delar av skansanläggningen från tidigt 1700-tal är fortfarande synlig i terrängen.

Fältmarskalk Carl Gustaf Rehnskiöld

Befälhavaren över de svenska trupperna i Bohuslän, fältmarskalk Carl Gustaf Rehnskiöld, beordrade byggande av ytterligare skansar vid mynningarna av Göta- och Nordre älv ifall Tordenskjöld "torde söka sig på något sätt sådant att revängera". Det var dels Arendals skans, på södra stranden av Hisingen väster om Nya Älvsborg, dels en skans vid Kippholmen i Nordre älvs mynning. Sedan tidigare fanns kanonbatterier vid Rya Nabbe på Hisingen, och Lilla Billingen vid Nya Varvet. Däremellan hade ett antal gamla fartyg sänkts som en spärr tvärs över älven, och bara en smal ränna hade lämnats öppen vid Nya Varvet.

Carl Gustaf Rehnskiöld
(skrev sig Rehnschiöldt), född 6 augusti 1651 i Stralsund, Svenska Pommern, död 29 januari 1722

Angående överfallet vid Grötö, så skrev **Tordenskjold** först till amiralitetet i Köpenhamn, att det hörde till att efter goda nyheter kommer dåliga. Några dagar senare var tonen mindre filosofisk då han skrev "men jeg skal revangere det, skulde jeg end derved vorde massaceret". Han började fundera ut en plan för att ta sig in till Nya Varvet och återta fartygen. Den 12 september sågs de sista danska fartygen på Rivö fjord styra till sjöss, och den halvårslånga blockaden var hävd. Medan övriga skepp sändes till Köpenhamn seglade linjeskeppet Laaland (50 kanoner) till Tordenskjold i Marstrand. Tillsammans med chefen på Laaland, kapten Oluf Budde, utarbetades detaljerna i anfallsplanen. Man beslöt att använda slupar som skulle fyllas med brännbart material, och bemannas med välbeväpnat manskap. Budde skulle föra befäl över sluparna, och två galärer skulle följa med som skydd, under Tordenskjolds befäl.

Peter Wessel
Tordenskjold

Eftersom de flesta större danska örlogsfartyg hade seglat iväg, beslöt amiral Örnfelt att försöka angripa de mindre danska fartyg som fortfarande rörde sig runt Marstrand. Han beordrade att amiralitetskapten Nils Nilsson med galärerna Prins Kristian (9 kanoner) och Lucretia, samt sluparna Luren, Uppassaren och Framfuss skulle via Nya Älvsborg och Kalvsund försöka komma åt fientliga bevakningsfartyg söder om Marstrand. I väntan på tillräcklig antal soldater kom inte Nilsson iväg från Nya Varvet med sin styrka förrän 25 september.

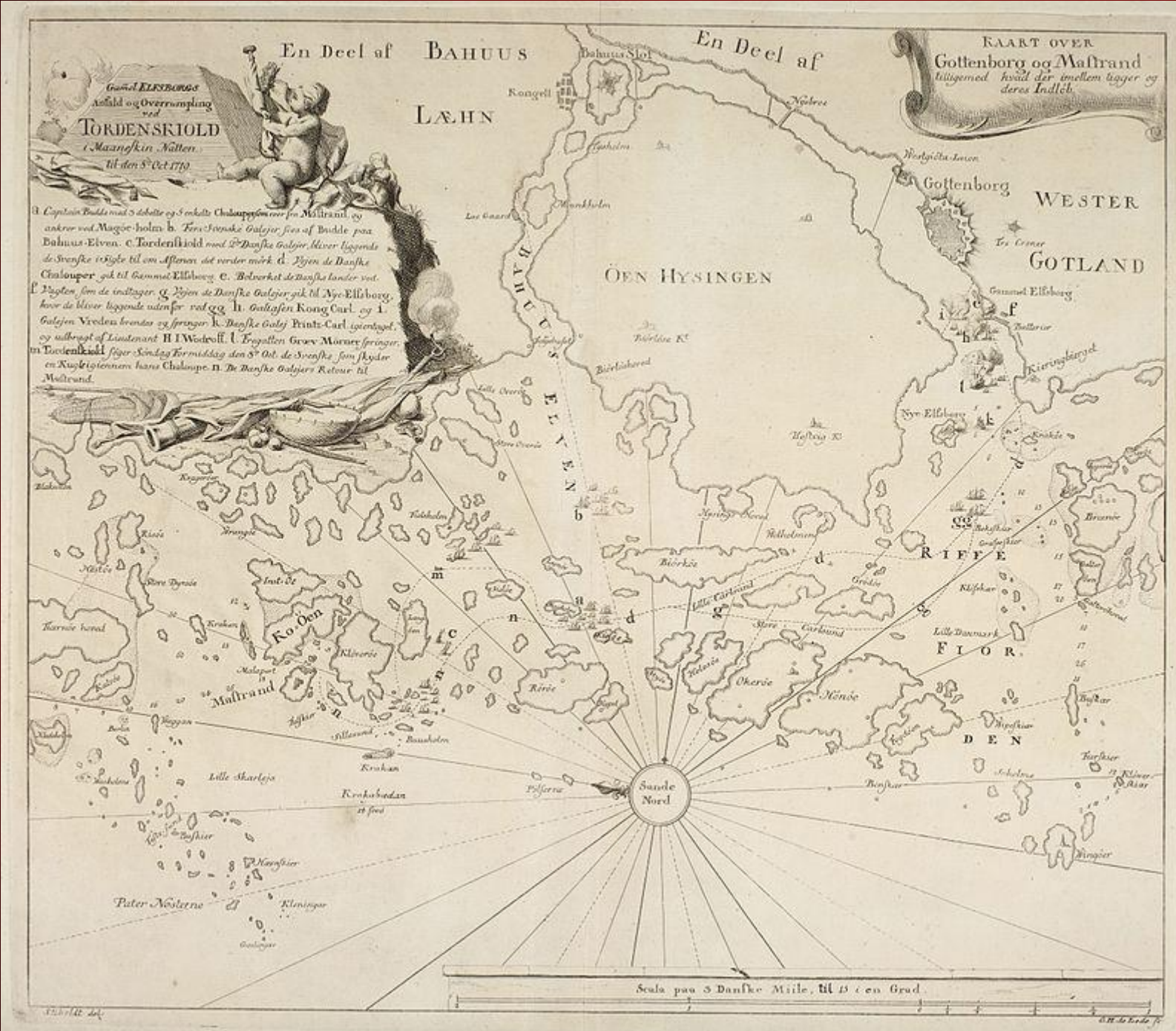
Den danska attacken på Nya Varvet natten till den 27 september 1719. Röd linje: Danska fartygens attack, Blått: Svenska fartyg, Lila: Svenska befästningar

Anfallet mot Nya Varvet

Lördagen den 26 september

Klockan 14.30

Mellan klockan två och tre på eftermiddagen rodde nio slupar under kapten Buddes befäl ut ur Marstrands hamn. Enligt de skriftliga order han fått av Tordenskjold, skulle han stanna vid Grötö och invänta nattmörkret. Tordenskjold följde i en egen slup tillsammans med två galärer en liten tid efter Buddes slupar. Mellan klockan fyra och fem upptäckte Budde några svenska galärer på Nordre älvs fjord. Han lät då sina slupar stanna vid Måvholmen, öster om Rörö. Då Tordenskjold i den efterföljande styrkan upptäckte svenskarna, lät han galärerna vila på årorna, och sände bud till Marstrand efter ytterligare en galär. Vid sextiden på kvällen var båda danska styrkorna förenade vid Måvholmen.

Samtida danskt
kopparstick över "Gamel
Elfsborgs Anfald og
Overrumpling".
Bokstäverna anger olika
händelser under attacken.
Källa: Det Kongelige
Bibliotek, Köpenhamn

Klockan var elva eller "halv gången tolv" när danskarna kom fram till det första svenska kanonbatteriet, Käringbergsbatteriet, som var bestyckat med två 18-pundiga kanoner. En grupp soldater från Älvsborgs regemente bemannade batteriet. Det var fortfarande relativt mörkt och soldaten Gudmund Lydig, som stod på post, kunde se två mastförsedda fartyg bogserade med ett antal slupar runt omkring. Han ropade an fartygen och fick till svar att det var "goda svenskar" och "det woro de Swänska galejor". Soldaten Lars Skata skickades att rapportera detta till kompanichefen, kapten Gerhard Hård, som hade sitt kvarter på en gård en bit därifrån. Under tiden fick de danska fartygen passera. Nästa batteri som danskarna måste passera var Karlsbergs eller Caroli batteri. Det bestod av fyra 12-pundiga och två 3-pundiga kanoner, samt två mörsare. Batteriet var placerat vid nuvarande Tångudden, och älven var långgrund vid batteriet. Bemanningen sköttes av samma regemente som vid Käringbergsbatteriet. Soldaten Lars Bergström, som stod på post, hörde tydliga årtag från båtar som passerade i mörkret.

Befälhavaren på den i hamnen liggande galären Carolus hade legat och sovit på sitt fartyg, när han väckts av danskarnas aktiviteter i hamnen. Han lyckades undkomma och tog sig så snabbt som möjligt till holmmajoren (motsvarar varvschef) Ernbildt, som lät larmtrumman gå på Nya Varvet. Månen hade nu gått upp, och man kunde se hur rök bredde ut sig bland fartygen, när plötsligt ett fartyg exploderade med en blix och kraftig knall. Inom en kvart hade det kompani med soldater som varit inkvarterade i privatbostäder vid Nya Varvet samlats, och motstånd började organiseras.

De danskar som inte anföll kanonbatteri och vakthus, började att göra loss fartygen i hamnen och försöka bogsera ut dem. Det största fartyget var kaparfregatten Le Comte de Mörner (36 kanoner), som tillhörde Ingela Gathenhielm, änka efter den år 1718 bortgångne kaparredaren Lars Gathenhielm. På grund av fartygets storlek, avspärrningarna på Göta älv och en tilltagande vind gick arbetet långsamt. Den vid Grötö erövrade galären Prinds Carl togs nu också tillbaka av danskarna.

Vid tretiden på morgonen hade alla Tordenskjolds slupar lämnat Wike fjord, nuvarande Älvsborgsfjorden, under livlig beskjutning från svenska kanonbatterier och musköter utan att förlora en enda man. De återkom till galärerna norr om Brännö, och seglade genast vidare till Kalvsund där de uttröttade besättningarna fick vila ut några timmar. Tordenskjold fortsatte under tiden norrut med sin slup.

Under natten hade kapten Nilsson dragit sig upp mot Sillesund sydväst om Marstrand med sina fartyg, för att spärra danskarnas reträttväg om de skulle befinna sig söder om svenskarna. Eftersom det började blåsa hård sydvästlig vind, med besvärande dyning, förflyttade sig svenskarna till lä öster om Sälö där man kastade ankar. Några timmar senare följde resten av den danska styrkan. Alla svenska fartyg lättade ankar och tog upp förföljandet, utom den tunga galären Prins Kristian som på grund av vädret "omöjligen kunde komma utur stället, eller arbeta sig upp i lovart". Under eldgivning förföljdes danskarna genom Sillesund, men när Marstrands fästning började beskjuta svenskarna, avbröts jakten.

Varvet var den sista stridshandlingen mellan Sverige och Danmark innan vapenstillestånd slöts den 28 oktober 1719, och slutligen freden i Frederiksborg den 3 juli 1720. Anfallet var också Tordenskjolds sista sjöstrid. Han dödades i en duell den 12 november 1720 med Jakob Axel Staël von Holstein, en officer som tidigare varit i svensk och polsk tjänst.

Stridsområdet sett från Älvsborgsbron. Till vänster syns Nya Varvet och, längst bort, Käringberget. Till höger syns Rya Nabbe och, bortanför containerkranarna i Skandiahamnen, fästningen Nya Älvsborg.

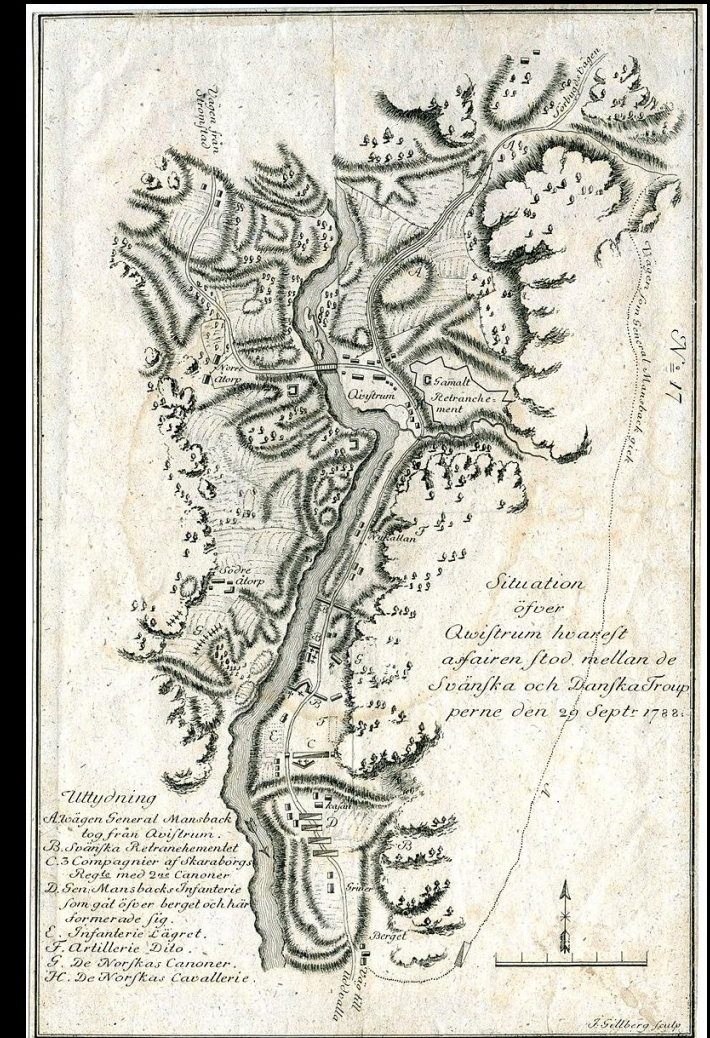
Efter en lyckad svensk erövring av danska örlogsfartyg vid Grötö i september 1719, hämnades den unge viceamiralen Peter Tordenskjold några veckor senare genom att från Marstrand, i skydd av mörkret anfalla den svenska flottbasen Nya Varvet. Attacken var i första hand en vedergällning för den svenska attacken på Grötö.

Anfallet mot Nya Älvsborg

Fästningens nordvästra bastion, Hummern, sedd från vallen till hornverkets västra horn.

TEATERKRIGET 1788-89

TEATERKRIGET 1788 - 1789

Teaterkriget var ett kort krig mellan Danmark- Norge och Sverige 1788–1789. Det är på norska och danska känt som Tyttebærkrigen ("Lingonkriget"). Det utspelades till största delen i Jämtland (anfallet från Norge) och Bohuslän (anfallet av norska trupper från Norge), med Göteborg som mål. Kriget inleddes av Danmark, som en motåtgärd mot Gustav III:s ryska krig. Resultatet blev en taktisk svensk seger, sedan även Storbritannien och Holstein hotat att ta strid mot Danmark.

Ägde rum

1788 - 1789

Plats

Jämtland och Bohuslän

Resultat

taktisk svensk seger

När kung Gustav III, på eget initiativ och mot författningen, år 1788 anföll Ryssland och därmed startade det så kallade Gustav III:s ryska krig uppstod en besvärlig situation för Danmark. I en traktat sluten med Ryssland 1773 hade Danmark förbundit sig att bistå med 12 000 man, sex linjeskepp och tre fregatter om Ryssland skulle bli anfallet.

TEATERKRIGET

SNART EFTER DET SVENSKA ANFALLET krävde ryssarna att danskarna skulle hålla sitt löfte och att Danmark - Norge måste gå med i kriget. När kung Gustav III den 21 augusti fick detta meddelande utbrast han "Jag är räddad!". Orsaken till kungens ord var att ett myteri hade brutit ut inom armén i Finland. 112 officerare hade gått samman i Anjalaförbundet och erbjudit Ryssland fred, mot att Sveriges gränser från innan Freden i Åbo 1743 hade återställts. Detta hade Ryssland vägrat, och Gustav kunde nu mot bakgrund av det danska anfallet lämna krigsskådeplatsen i Finland utan att det såg ut som en flykt.

Kungen reste genast tillbaka till Stockholm efter att ha lämnat det militära befälet till sin bror, hertig Karl. Väl hemma reste han till Dalarna och fick flera frikårer att ställa upp till landets försvar mot danskarna. Trots starkt stöd hade Sverige inte mer än cirka 10 000 man och måste dela dessa med försvar i Skåne, Jämtland och västkusten.

TEATERKRIGET

NORRMÄNNEN ANFALLER JÄMTLAND

Jämtland tycktes kunna vara lätt att inta, då större delen av dess soldater hade skickats till Stockholm. Den norska armén under general Kornbakk bestod av 2700 man dragoner, soldater och skidlöpare vilka fördelades i tre divisioner. En av dessa lämnades i Stjørdal, en andra i Verdal men bortåt 1000 man under överste Ryn gick upp till Sul. Därifrån gick major Hornemann med 200 soldater ur den nordanfjällska skidlöparebataljonen över gränsen den 23 september, och var kl 11 om natten framme i Skalstugan. Efter en vilodag ryckte normännen fram till Medstugan där de fattade posto. Den 27 september fortsatte emellertid Hornemann med sina officerare till Bodsjövadet (Bodsjöedet) som ligger 4 1/2 mil hitom riksgränsen. Normännens hastiga marsch från Trondheim till Verdalen uppmärksammades av borgaren i Östersund, Zakarias Wiklund under vistelse i Stjørdal. Han underrättade genast Johan Herman Tideman på Rödön, vilken var ryttmästare för Kavalleriet i Jämtland.

TEATERKRIGET

Försvararna låg inte överksamma. Ryttnästare Tideman, kommandant Milde samt befallningsman Peder Lidsten samlades till krigsråd och beslöt kalla tillgänglig militär och vapenför allmoge till Jerpe skans, dit åtta falkonetter också dirigerades från den centrala depån Kronstad skans. Vid Jerpe ödelagda skansar formerades defensionspunkter och snart var falkonetterna uppställda och försedda med 10 centner krut, kulor och 2400 karduser. Allmogen beordrades infinna sig försedd med tjära och borstar samt med kök, dvs matsäck för tre veckor. Den 26 september brändes nya bron över strömmen, och av virket flottades en del till skansens norra sida där det kom att användas till bröstvärn. Skansens försvarare slog upp 13 bröstvärn på norra stranden och även mot stora vägen, allt gick snabbt men så hade också 1960 man samlats vid Jerpe Skans under dessa nervösa dagar. Ledande officerare var major Eric Örbom, major Gyllenhaal, kapten Planting och kornett Nandelstedt, vilka vid sin sida hade några avdankade underofficerare. Förutom dessa hade även prostén Söderberg infunnit sig jämte adjunkt, och i övrigt fanns såväl fältskären Pilo som en fältsmed. Bostäder för den stora mängden människor synes ha ordnats genom anläggande av 200 granriskojor med mera.

TEATERKRIGET

NORSK RETRÄTT

På de norskes anstalter kunde väl märkas at de hade alfar med at infalla i landet. Sedan de norska kunskaparna hämtat underrättelse om att jämtarna kunde försvara sig, fick norrmännen under Horneman dock order av von Krogh att retirera. Major Horneman återgick då till Skalstugan varifrån hela den norska styrkan den 29 september drog sig tillbaka över gränsen.

NORRMÄNNEN ANFALLER BOHUSLÄN

Den norska styrkan på 7500 man, under befäl av prins Karl av Hessen föll från Norge in i Bohuslän den 24 september och avancerade snabbt mot Vänersborg vid Vänerns sydspets mot ett svagt svenskt motstånd. Översten Johan Werner Tranefelt måste förskansa sig i Kvistrum norr om Uddevalla med sina 700 man men besegrades den 29 september av en mycket större Norsk trupp under generalmajoren Mansbach i slaget vid Kvistrum. På en vecka intog Norska trupperna Uddevalla, Vänersborg och Åmål och begärde den 6 oktober att staden Göteborg skulle ge upp.

TEATERKRIGET

FÖRSVARET AV GÖTEBORG – FÖRHÄLNING OCH HOT

Nu hade emellertid kung Gustav III själv kommit till staden från Dalarna och ingrep resolut; han avskedade den passive kommendanten generallöjtnanten Anders Rudolf Du Rietz och utnämner generallöjtnanten Johan Sparre af Söfdeborg i hans ställe.

Göteborgs försvar rustade nu upp i snabb takt, och man utökade exempelvis Göteborgs borgerskaps militärkårer med ytterligare artilleri. Den 6 oktober hade dessutom Sverigevännen och engelska sändebudet sir Hugh Elliot kommit till staden, och han medlade den 9 oktober fram ett kort vapenstillestånd med danske befälhavaren. Stilleståndet förlängdes sedan under medverkan bland andra av det preussiska sändebudet greve Adrian Heinrich von Borcke i omgångar till i maj följande år.

TEATERKRIGET

SLUTSKEDET

Ställd inför denna övertalning, hot från både England och Preussen att anfälla danska Holstein och ett allt starkare försvarsverk i Göteborg avtågade den Norska hären den 12 november mot Norge; Det var också bekvämt för Sverige att striderna slutade så tidigt eftersom det betydligt mer aktiva kriget mot Ryssland pågick samtidigt. Framgången kunde dock ha gått helt om intet när det avslöjades att en löjtnant Lars Benzelstierna, med kungens godkännande, planerat att bränna de sju ryska fartygen i Köpenhamn, men han avslöjades och planen genomfördes aldrig.

Den anfallande Norska hären förlorade bara åtta man genom stridshandlingar. Varken den norska eller svenska populärbenämningen speglar dock det verkliga lidandet, till exempel att norska hären förlorade 1 500–3 000 man genom sjukdomar. Först den 9 juli 1789 gav danskarna formellt upp inför den samlade övermakten (England, Preussen och Sverige) och avgav en neutralitetsdeklaration eftersom ett egentligt fredsfördrag inte krävdes.

Skeppet Korsuden

Under början och mitten av 1200-talet regerade i Norge kung Sverres sonson Håkon Håkonsson. Under hans över 40 år långa regeringstid stärktes kungamakten betydligt. Han gynnade handeln och anlade bland annat staden Marstrand. För att kontrollera riket höll han en stor flotta.

År 1253 anlöpte han Hermanösund innanför Gullholmen. Då berättas det att han hämtade sitt nybyggda skepp "Korsuden" vid "Rafnsholt". Med all sannolikhet avses Ramshult i Lyresund.

Skeppet lär ha haft väldiga dimensioner och hade högre bordläggning än äldre traditionella vikingaskepp. Fredliga handelsresor var nu minst lika viktiga som krigiska vikingatåg.

Omkring 1200 delade kung Sverre in Bohuslän i skeppsredor. Orust kom att bli två skeppsredor medan Tjörn endast blev en. Socknarna Stala, Långelanda, Myckleby och Torp blev den ena och Tegneby, Röra och Morlanda den andra. I varje skeppsreda fanns det 40 lider med 4 gårdar i varje lid. Varje lid skulle utrusta en krigare till det skepp som skeppsredan svarade för. Ett skepp skulle ha 40 krigare eller roddare.

Kring år 1253 lade norske kung Håkon Håkonsson till i Hermdarsundi (Härmanösund) med sina skepp. Därifrån reste han in till Hrafnholt för att hämta ett skepp som han låtit tillverka där. Hrafnholt kan avse Ramshult vid Lyresund. Skeppet döpte han till Korsudden. Detta är den äldsta påtagliga uppgiften om båtbyggeri på Orust.

Traditionen att bygga båtar och skepp på Orust går, enligt skriftliga källor, tillbaka till år 1253, då kung Håkon Håkonsson lät bygga skeppet Rafnsholt. Det faktum att en kung vid den tiden lät bygga ett skepp i trakten vittnar om att platsen var känd, och att traditionen med båtbyggeri var klart äldre än detta bygge.

Efter makens död 1885 flyttar Hilma hem till sin mor, Sara Andersdotter på Hwitbanken.

Samma år får hon tjänst hos Elias Eriksson på Stubbarna 2:9, 1/32 mtl Öddö Uppegård på Öddö. Där tjänar hon i 35 år fram till Elias Erikssons död 1920. Elias testamenterar Stubbarna till Hilma som lever där ensam till 1943 då hon var 87 år. Hon är då handikappad och kan inte längre klara sig själv och flyttar då till Vibank Daftö-Valö till systersonsonen Bolin Carlsson där hon bor en kortare period. Därefter flyttar Hilma till Gerda i Barlindalen på Öddö, som inhyste flera ensamstående kvinnor.

Hon kom därefter till försörjningshemmet på Tjärnö (Korsnäs nedergård 2:2) där hon dog 1950.

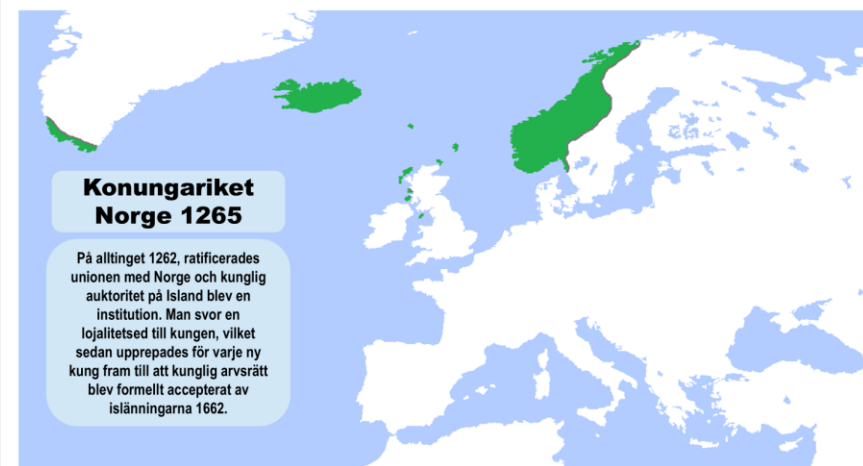
Hilma testamenterade hela sin kvarlåtenskap till Tjärnö kyrka.

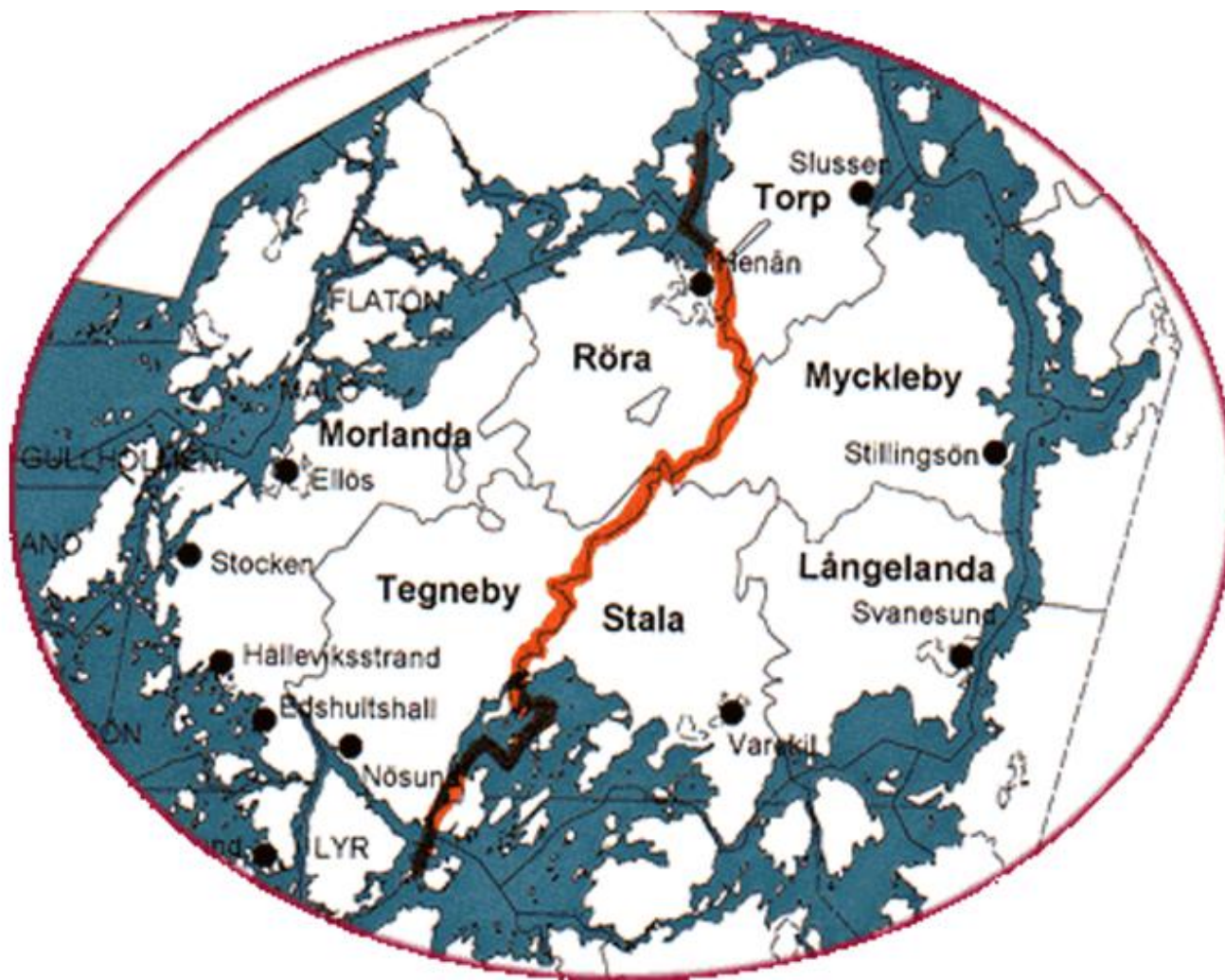

Tjärnö kyrka ligger på ön Tjärnö en dryg halvmil söder om Strömstad. Kyrkan hör till Skee-Tjärnö församling och ligger i Strömstads kommun. På Tjärnö har det funnits en stenkyrka sedan medeltiden. Tidigaste skriftliga beläggen för detta är från 1391. 1630 brann kyrkan och alla inventarier i trä gick förlorade. 1632 återuppbyggdes kyrkan. Den gamla kyrkan revs på 1850-talet. Nuvarande kyrka byggdes 1854–1855 efter ritningar av Carl-Gustaf Blom-Carlsson. Samtidigt revs den medeltida kyrkan som stod nedanför. Kyrkan består av ett långhus med rakt avslutat kor i öster.

Kungsviken har en gammal båtbyggartradition. Enligt sägnen skall Olav Tryggvasons vikingaskepp "Ormen Långe" ha byggts här på 900-talet, vilket forskarna idag avfärdar som enbart en saga. Den första uppgiften om båtbyggeri kommer från 1200-talet, då den norske kungen Håkon Håkonsson lät bygga sig ett krigsfartyg ej långt från platsen.

Orust delades in i två skeppsredor. Socknarna Stala, Långelanda, Myckleby och Torp blev den ena och Tegneby, Röra och Morlanda den andra. Benämningen skeppsredor bestod ända till dess Bohuslän blev svenskt 1658. Fogden kallades "ridfogde". Indelningen behölls av den nya svenska överheten. Områdena kallades dock härader istället.

Det är inte säkert att gårdsantalet på Orust under 1200-talet räckte till 80 lider. Man har ändå delat Orust i två skeppsredor eftersom befolkningsantalet måste ha varit alldeles för högt för bara en. Kanske bodde det inemot 10 personer på varje gård. I så fall bestod Orust vid 1200-talets slut i bästa fall av 3 000 invånare. Invånarantalet har i så fall tredubblats sedan år 1000. Det är ingen omöjlighet. 1200-talet var ett förhållandevis fredligt århundrade.

Edshultshall är en ort i Morlanda socken i Orusts kommun. Orten ligger vid havet, direkt innanför Kråksunds Gap, 10 km söder om Ellös och 6 km norr om Mollösund. Från 2015 avgränsas här en småort.

Edshultshall är ett gammalt fiske- och skutsamhälle med två hamnar, norra och södra hamnen. I södra hamnen finns en gästhamn. Sedan 1985 är Edshultshall hemmahamn för skolfartyget Westkust

Bohusläns museum

Kjol till klänning i två delar sydd av vävt brunt skimrande ylletyg i kypert. Varpen består av ett kardat blått ullgarn och inslaget är ett kamgarn i en ljusare gulrödbrun nyans. (Se UM031512 Klänningsliv).

Hellång kjol, längre bak. Framtill med en våd, tre våder samlade baktill, rynkade mot en smal dubbelvikt linning. Kjolen mäter 248 cm omkrets nedtill. Nederkanten skodd på insidan med ett 23 cm brett brunt linnefoder. Svart ripsband påsytt som slitkant runt nederfållen. Knäppes baktill med två hakar och hyskor fastsydda i linningen. Hakarna saknas. De är ersatta med två nyisydda av försilvrad mässing tillverkade av Gusum, en mindre storlek. Hyskorna är av järn.

Klänningen har tillhört Helena (Hilma) Magnusdotter (1856 - 1950).

Hilma föddes på Hwitbanktorpet på Öddö 10 juli 1856 och dog på fattiggården Tjärnö 20 september 1950. Hon var yngst av sju syskon varav de tre äldsta var halvsyskon. Fadern hette Magnus Gustavsson, modern Sara Andersdotter (f. 1815), Hwitbanktorpet på Öddö nedra Hwitbanken.

Hilma gifte sig 1884 med Hans Hinrik Olausson som dog redan året därpå, 11 januari 1885. Hans omkom genom förfrysning när han rodde från Strömstad i riktning mot Bäckevisen i snötjocka och då orienterade sig fel. Han nådde Karholmen där ekan blev fast i isen. Morgonen dagen därpå sågs han från Valöbogen sittande i ekan men när räddningen kom fram stupade han av toften, död.

Familjen bodde på ofri grund i Bäckevisen intill Hans föräldrahem, Olaus Johannesson och Hedda Andersdotter.

Anders Dernback Bildspel

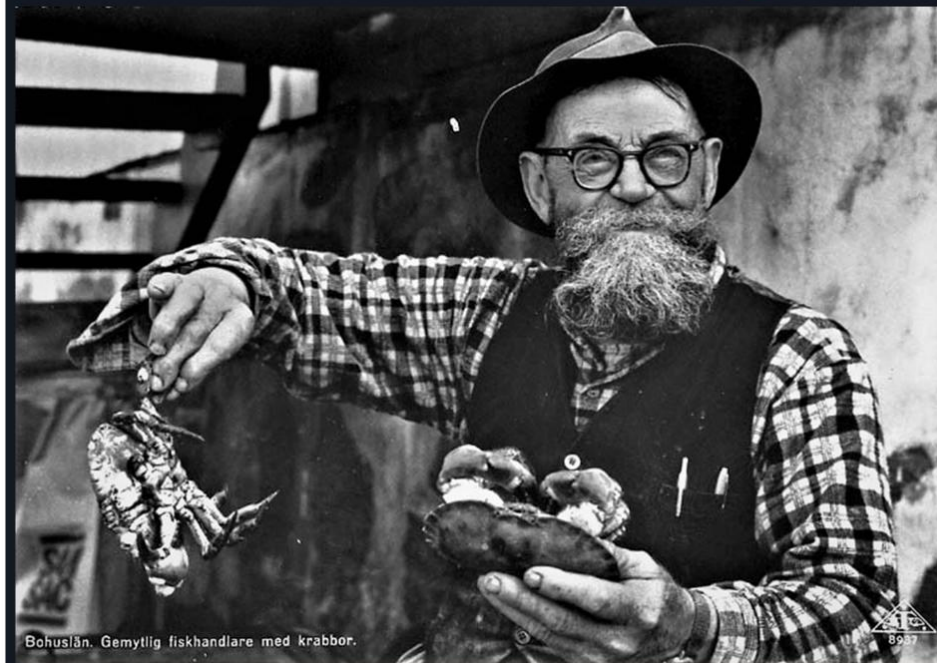
Källa: Bohusläns Museum/wikipedia

ORUST

Får jag bjuda på en Krabba?

Fiskaren Fridolf Tobin, Kåringön.

Bohuslän. Gemytlig fiskhandlare med krabbor.

Fiske med landvad

Fiskare

Orust västkustens härliga Ö

Orust är en ö i Bohuslän, Västra Götalands län, Sverige. Enligt SCB är Orust, efter Gotland, Öland och Södertörn-Nacka Sveriges fjärde största ö, på 346 km². Orust är en naturligt skapad ö eftersom den skiljs från fastlandet och från Tjörn av ett antal fjordar och smala sund. Därmed är den Sveriges tredje största ö som har skapats på ett naturligt sätt. Tillsammans med ett antal kringliggande öar, såsom Karingön, Härmanö, Gullholmen, Flatön, Malö och Lyrön, bildar den Orusts kommun. Orust ligger norr om Sveriges sjunde största ö, Tjörn. Orust är sedan länge ett centrum för båtbyggande.

**H
E
N
Å
N**

Henån är en tätort på Orust

Henån nämns år 1420 och 1519. Förleden innehåller ett ånamn, fornvästnordiska Hein, i vilket ingår ett ord som motsvarar det dialektala ordet hen, som betyder "slipsten, brynsten", och syftar på berggrunden. Sedermera övergick namnet på en gård vid nämnda å. Det är kring den som den nuvarande tätorten har vuxit upp. Samhället Henån började växa fram vid mitten av 1800-talet kring nyetablerad handel och gästgiveri.

Hälleviksstrand

Hälleviksstrand nämns i skriftliga källor första gången 1617. Fiskare slog sig ner runt viken med sina båtar och byggde bodar vid havet. Under 1700-talets stora sillperiod växte sillfisket och sillsalterier på orten som drog till sig bönder från Orusts inland. Vid 1800-talets slut växte samhället ytterligare med varmbadhus och pensionat. Berget ovanför strandremsan bebyggdes och mot början av 1900-talet blomstrade samhället i och med tillkomsten av Hälleviksstrands varv. Hälleviksstrand är en ort i Orusts kommun, beläget vid viken Lerkilen. Orten kallas lokalt för Strana och är ett fiskeläge. Folkmängd 187.

Kungsviken, Orusts kommun

Runt Kungsviken finns lämningar från stenåldern, vilket tyder på bosättning redan under forntiden. Här har alltid funnits gott om ek och fur vilket var en förutsättning för båtbyggeri. På 1800-talet gick man alltmer över från jordbruket till att bygga båtar. Antalet fiskebåtar som byggdes fördubblades under denna tidsperiod.

Kungsviken har en mycket gammal båtbyggertradition. Enligt sägnen skall Olav Tryggvasons vikingaskepp "Ormen Långe" ha byggts här på 900-talet, vilket forskarna idag avfärdar som enbart en saga. Den första uppgiften om båtbyggeri kommer från 1200-talet, då den norske kungen Håkon Håkonsson lät bygga sig ett krigsfartyg ej långt från platsen.

På 1890-talet blev ångfartyg och engelska kuttrar allt vanligare och därmed upphörde i stort sett byggandet av stora fartyg. Man inriktade sig istället på att bygga nöjesbåtar, och visdiktaren Evert Taube var här och reparerade sin kosterbåt "Monsunen".

Ormen
Långe
Olav Tryggvason

Ellös nämns i skriftliga källor första gången 1610 som fiskeläge.

Ellös är en tätort i Orusts kommun, belägen 15 km väster om kommunens centralort Henån. Ellös är den största industriorten på Orust, och hemort för Sveriges största fritidsbåtsvarv, Hallberg-Rassy.

Ellös nämns i skriftliga källor första gången 1610 som fiskeläge. Under sillperioderna byggdes två salterier och ett trankokeri. När sillen försvann livnärde sig befolkningen på annat fiske, jordbruk och sjöfart. Under 1900-talet tog livsmedelsindustri och båtbyggeri över som huvudnäringar. Ellös var belägen i Morlanda socken och ingick efter kommunreformen 1862 i Morlanda landskommun. I denna inrättades för orten 30 november 1893 Ellös municipalsamhälle som sedan upplöstes 31 december 1959. År 1900 hade municipalsamhället 261 invånare. I Ellös finns förskola samt skola för årskurs F-6, medan elever i högre årskurser bussas till Henån. Under åren 1992-2011 fanns på skolan undervisning för samtliga grundskolans årskurser.

Myckleby kyrka

Myckleby är kyrkbyn i Myckleby socken på Orust. I byn finns Myckleby kyrka med tillhörande församlingslokaler och en stor hembygdsgård med olika typer av gamla byggnader.

Vidare finns det i Myckleby en gård med kameler och dromedarer, en fotbollsplan och utanför själva byn en golfbana med 18 hål.

Orust västkustens härliga Ö

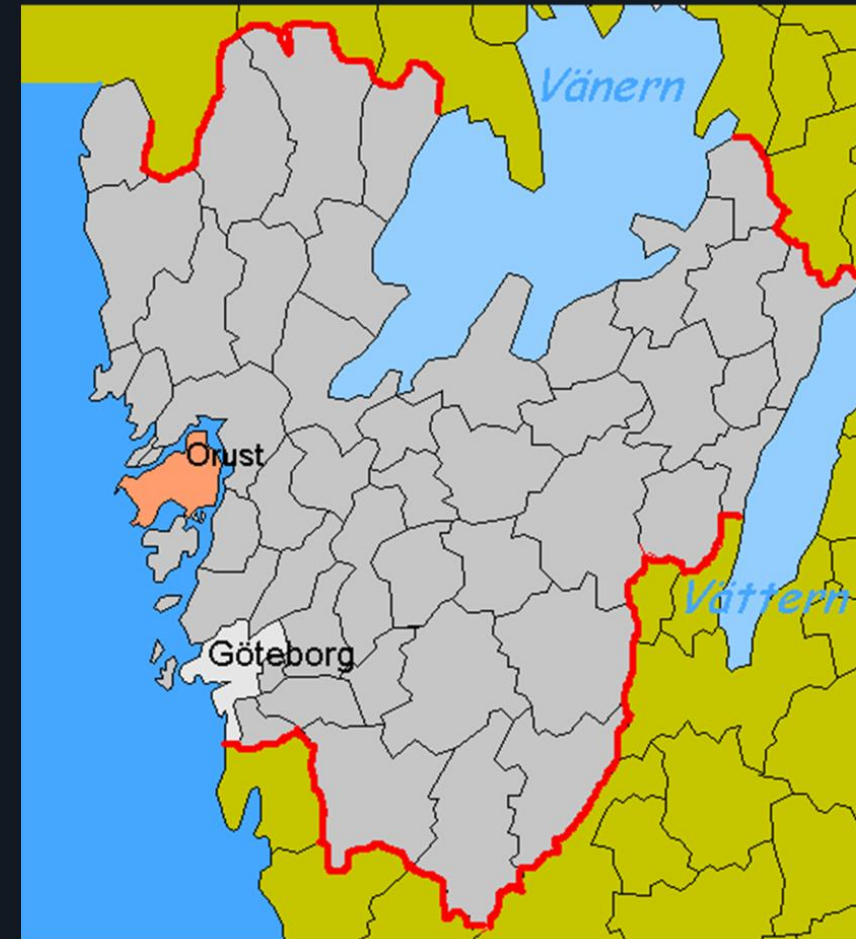
De första människorna kom till Orust efter istiden för 11 000 år sedan. Deras boplatser som då låg vid stranden ligger i dag 40–50 meter över havet. I Enersbacken har det hittats skivyxor och pilspetsar.

Under de första böndernas tid, när stranden låg knappt 25 meter högre än i dag, byggdes närmare 30 dösar och gånggrifter, vilket är en tredjedel av samtliga i Bohuslän. Under seklerna före bronsåldern byggde ett knappt 10-tal hällkistor. Även många föremål, varav en del praktföremål, finns från bondestenålderns tre kulturer som följer efter varandra.

Från bronsåldern finns många gravar, främst cirka 185 stora rösen där Morlanda och Tegneby dominerar starkt, samt hällristningar. Vid den tiden låg stranden runt 16–10 meter högre än i dag. 1884 hittades ett svärd av brons i Ellösfjorden, svärdet är 101,5 cm långt och ett av de längsta från denna tid som hittats i Sverige.

Från järnåldern finns bland annat många gravar och en runsten, Hogastenen. Många ortnamn på byar och enskilda större gårdar kan vara från denna period. Medeltiden märks främst genom byggandet av kyrkor av sten runt 1100-talet, vilka i varierad omfattning byggts om.

Orust västkustens härliga Ö

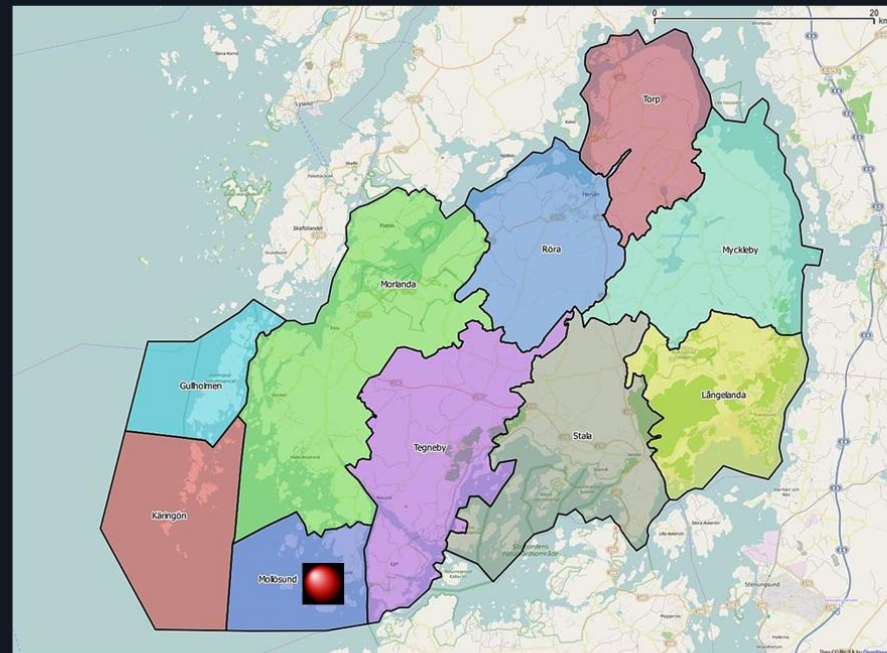

Orust blev svenskt 1658

Orust blev svenskt i samband med freden i Roskilde år 1658 när Danmark avträdde bland annat Bohuslän till Sverige. Öns läge har gjort att fisket varit viktigt för befolkningen. 1752 var tillgången på sill mycket god och hela 1700-talet kallas den stora sillperioden och varade fram till 1808. Slutet på sillfisket innebar att bygden avfolkades och flera fiskelägen höll på att gå under. Efter fiskeperioden ökade istället jordbruket, men utvecklingen av metoder och maskiner gjorde att arbetskraftsbehovet minskade och Orust blev åter en avfolkningsbygd. Från 1900 till 1968 halverades öns befolkning. Efter 1950 började flera av öns varv att tillverka plastbåtar och än i dag är varvsindustrin viktig på Orust. Invånarantalet har varierat kraftigt under åren, 1528 bodde det 2 100 personer på ön.

Befolkningen var som störst 1880 med 18 129. 2006 hade kommunen 15 185 invånare, vilket inkluderar något tusental på de omgivande öarna. Under sommarhalvåret ökas befolkningen med sommargäster med nästan tre gånger så många som det bor där året om.

Mollösund

Mollösunds distrikt är ett distrikt i Orusts kommun och Västra Götalands län. Distriktet ligger på sydvästra delen av Orust.

Nösund

Nära Nösunds kapell vid Enersbacken har man hittat 11 500 år gamla boplatser och Nösund är sedan 1400-talet känt som en jordbruksfastighet. Befolkning livnärde sig fram till sekelskiftet 1800 främst på jordbruk och husbehovsfiske. Nösund kom att förändras med sillperioden vid 1700-talets slut då det uppfördes sillsalteri och trankokeri.

Nösunds ekonomi försämrades när sillen försvann 1809 men vid mitten av 1800-talet kom två handelsmän till orten, Leopold Gerle och C.R. Holst. De grundade affärer, salteribolag och rederier och lade grunden till Nösunds storhetsperiod. Orten blev snabbt Orust kommersiella centrum och huvudort på ön. Det fanns post, bank, konservfabrik och virkes- och spannmålsexport och 1871 öppnades en ångbåtslinje mellan Göteborg och Nösund. Ångbåtslinjen öppnade upp för sommargäster och varm- och kallbadhus, gästgivargård och pensionat byggdes och ortens popularitet växte under 1880-talet medan handels- och sjöfartsverksamheten tynade bort. Det första sommarhuset uppfördes 1905 och följdes av flera.

Galthamna

Svanesund

I Svanesund finns
Orusts enda kända
skeppshällristning.

Första gången orten nämns i text är 1501, i ett brev från Kung Hans där han skriver att han skall skicka skepp för att hämta timmer. År 1594 åker biskopen Jens Nilssøn på resa i Bohuslän och stannat vid värdshuset i Svanesund. 1645 nämns Anders färjman i skrift. Han är den förste kände färjemannen som bor på Orustsidan. 1686 byggs tingshus för Orusts och Tjörns tingslag och ett gästgiveri, där tingshuset senare brann ner 1911 varefter tingsplatsen flyttades. Under 1755 ersätts det gamla tingshuset med ett nytt som har tingsal på den nedre våningen och ämbetsrum på den övre. I början av 1800-talet byggs det brännvinsbränneri, salteri och en väderkvarn, dessutom byggs 1809 ett nytt gästgiveri. På 1860-talet tillkommer ett spannmålsmagasin

Mollösunds kyrka

Mollösunds kyrka är
en kyrkobyggnad i
Mollösund i Orusts
kommun. Den tillhör
sedan 2006
Morlanda
församling (tidigare
Mollösunds
församling) i
Göteborgs stift.

En tidigare kyrka var byggd på 1500-talet.

Nuvarande träkyrka är uppförd 1865-1866 i nygotisk stil efter ritningar av Frans Jacob Heilborn. Långhuset har ett rakt avslutat kor i öster med vidbyggd, utskjutande sakristia. Ingången är belägen på västsidan och däröver reser sig en bred takryttare. Utvändigt är kyrkan i stort sett oförändrad sedan byggnadstiden. Under en invändig restaurering 1911 tillkom nya bänkar. Väggar och tak fick ny panel. Ett bisättningsrum inreddes 1970 i tornets bottenvåning.

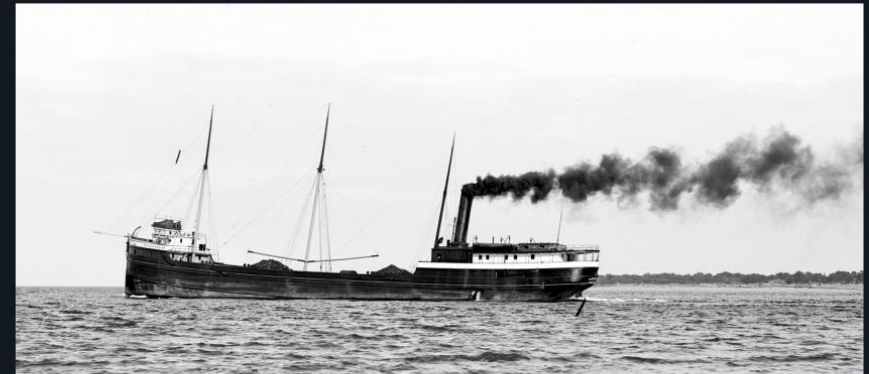
Mollösunds kyrka

Edshultshall "Halla"

1853 dog en tredjedel av befolkningen i en koleraepidemi, men orten återhämtade sig så småningom, och vid 1800-talets slut hade samhället c:a 200 invånare och nio rederier. 1910-1956 var Edshultshall organiserat som municipalsamhälle.

Lönsamheten inom fraktfarten minskade, och under 1920-talet övergick man till att fiska vid Island där som mest 13 båtar från Edshultshall deltog, men detta fiske upphörde 1955. Fraktrafiken fortsatte, men 30 år senare såldes det sista fartyget Windö.

Man gick över till sektorn frakt med fartyg

Befolkningsutvecklingen på "Halla"

Befolkningsutvecklingen i Edshultshall

År	Invånare
1910	256
1920	278
1930	243
1940	202
1950	185
1956	161
2000	60
2005	63
2010	-
2015	71

"Halla" Edshultshall

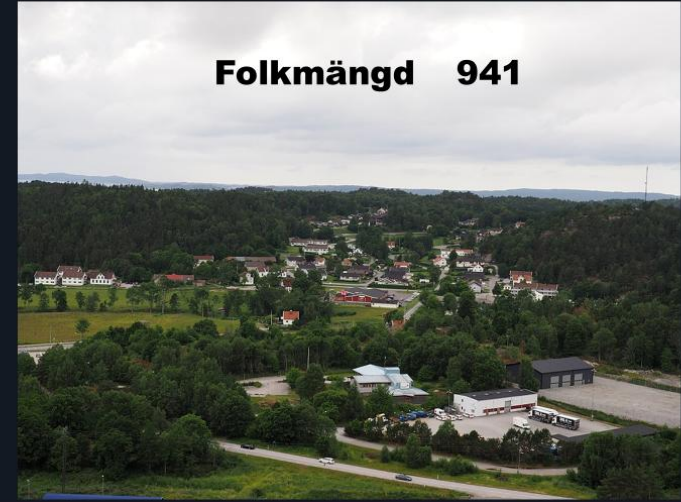

Mollösund

Varekil

Folkmängd 941

Orten utvecklades till en handelsplats från slutet av 1800-talet. År 1912 blev den tingsplats för Orusts och Tjörns tingslag, men 1962 centraliserades all tingsverksamhet till Stenungsund.

Stala församling är en församling i Uddevalla och Stenungsunds kontrakt i Göteborgs stift. Församlingen ligger i Orusts kommun i Västra Götalands län och ingår i Orusts pastorat.

Jägarstenålder 9000 – 4200 f.Kr.

De första människorna kom till det som idag är Orust när inlandsisen dragit sig tillbaka. Orust var då en samling av många öar, som sakta reste sig ur havet sedan isens tryck försvunnit. Landskapet var relativt kargt och kallt, med en vegetation av buskar, ris och låga träd, ofta tall eller björk. Människorna som kom var jägare, fiskare och samlare och de levde ett nomadiskt liv. De äldsta boplatserna är ca 10 000 år gamla och har hittats bland annat vid Enersbacken nära Nösund, i Glimsås vid Ellös och i Ringseröd nära Varekil. De tillverkade yxor, pilspetsar och andra redskap av flinta och det är bara redskapen och resterna efter platserna där redskapen tillverkades som har bevarats i jorden.

Bondestenålder 4200 – 1700 f.Kr.

För ca 6000 år sedan, alltså kring 4000 f.Kr., började livssättet att förändras för människorna i Bohuslän och på Orust. Man övergick till att bli mera bofast, ha tamboskap och ägna sig åt odling. På Orust finns idag 14 kända fornborgar. Flera av dem är mytomspunna och det finns en rik flora av traditioner kring dem. Grunddragen i en tradition är att två kungar trätte om herraväldet över Orust. Kung Hitse satt i fornborgen Borrevägg och regerade över västra Orust, medan kung Borre i Borrefjäll hade makten över den östra delen. Efter flera sammandrabbningar gick Borre segrande ur striden och blev kung över hela ön. En annan tradition berättar att den norske kung Olav Tryggvasons skepp Ormen Långe skulle vara byggt på Orust. Många av Orusts gravfält har brukats under lång tid. De innehåller vanliga gravformer som högar och stensättningar. Medeltiden i Bohuslän räknas från ca 1050 till 1530. Under hela denna tid var Orust och Bohuslän en del av Norge, som i sin tur var i union med Danmark från 1380.

1253

Det är platser utmed Orusts kust som står för några av de tidigaste omnämningarna och fynden, vilket speglar sjöfartens påverkan och betydelse redan under medeltiden.

Kring år 1253 lade norske kung Håkon Håkonsson till i Hermdarsundi (Härmanösund) med sina skepp. Därifrån reste han in till Hrafnholtt för att hämta ett skepp som han låtit tillverka där. Hrafnholtt kan avse Ramshult vid Lyresund. Skeppet döpte han till Korsudden. Detta är den äldsta påtagliga uppgiften om båtbyggeri på Orust. Under medeltiden var sundet innanför Mollön en omtyckt hamn och ankarplats för sjöfarare på resa längs segelleden utmed Bohuskusten. Det äldsta omnämnet av hamnen kommer från år 1325 i ett brev utfärdat i Mollösund och undertecknat av rådmän från en rad hansestäder. Även i Henån har ett intressant sjöfynd hittats. Det rör sig om en paddel av ek, som daterats till 1100-talets mitt. Paddeln har använts för att framföra en stockbåt eller liknande, som var användbar vid fiske eller kortare förflyttningar utmed kusten. Fiskelägen som Ellös, Hälleviksstrand, Edshultshall, Stocken och Mollösund kan först beläggas från 1500-talets andra hälft eller 1600-talets början.

De äldsta skriftliga beläggen för många av Orusts gårdar och orter kommer ur medeltida pergamentsbrev och jordeböcker från 1300-talet och 1400-talets början. Efter 1350 förbyttes den expansiva nyodlingsfasen mot en djup och långvarig kris, som brukar kallas för den senmedeltida agrarkrisen. Befolkningen minskade och många gårdar lades öde, det vill säga att de stod utan brukare. Digerdöden är en av de viktigaste orsakerna till krisen, men också felslagna skördar och jordbruksomläggningar bidrog.

1530 – 1750: Bland strandsittare, bönder och adel sillen bort 1589

I samband med reformationen, som genomfördes i Norge och Danmark år 1536, upphörde Norges formella självständighet och Norge, tillsammans med Bohuslän, var att betrakta som en dansk provins. Reformationen innebar också att alla de gårdar på Orust som ägdes av kyrkan, uppskattningsvis en tredjedel av det totala antalet, övergick till kronans ägo. I Orusts kyrkor kan man hitta spår efter både den förreformatoriska och den danska tiden. I flera av kyrkorna finns medeltida dopfuntar av täljsten och i Torps kyrka finns en kopia av det krucifix av trä, som tidigare hängt i kyrkan, och som dateras till 1200-talets mitt. Den danska tiden märks genom de danska bibelord som pryder predikstolarna från 1600-talet i flera av sockenkyrkorna.

Sillen går till – och från

Under 1500-talet skulle Orusts västkust förändras för alltid, som följd av den sillperiod som inleddes 1556 och nådde sin höjdpunkt på 1580-talet. Vid periodens början var troligen Mollösundet, Härmanösund och området innanför Vedholmen och Käringön etablerade som naturhamnar för sjöfarten, men det är okänt om det redan vid denna tid fanns bebyggelse här.

Det första säkra beviset på bebyggelse vid dessa hamnar är ett brev från 1564, där en amiral i Lübeck anhöll om att få bygga bodar, fiska, salta in och handla med sill i Mollösund och Härmanösund. Sillen drog bort från kusten omkring 1589 och med den många av arbetstillfällena.

Bodde på ofri grund "Strandsittare"

I källorna benämns ofta kustbefolkningen för strandsittare. Det innebar att man bodde på ofri grund, det vill säga man arrenderade marken för sitt boende. Strand, i plural strander, var benämningen på själva kustremsan man bodde på. Strana är exempelvis än idag det lokala namnet på Hälleviksstrand.

I skattelängder från 1610-talet finns bevis för att strandsittarsamhällen av olika storlek vuxit upp i Hälleviksstrand, Edshultshall, Stocken och Ellös. Dessa samhällen överlevde och växte under 1600-talets lopp. Tydligt är att det gick att livnära sig på olika former av fiske. Det talas även om en sillperiod vid 1600-talets mitt, men den var inte alls lika omfattande som den föregående.

Orust gröna guld

Orusts gröna guld Även Orusts jordbruksbygder och inland upplevde tillväxt under loppet av 1500-talet. En försiktig beräkning utifrån skattelängder och jordeböcker anger att befolkningen fördubblades under loppet av 100 år och att en avsevärd uppodling ägde rum, bland annat i form av att tidigare ödelagda gårdar togs i bruk igen. En förklaring till välståndet kan komma från skogen. På Orust fanns skogar med ek, furu och gran som gradvis avverkades under 1500-talet och 1600-talets början. Den skeppades ut från lastageplatserna vid Runn (Slussen) och Äng (Henån) till Danmark, för att möta den stora efterfrågan på trävaror till byggnadsmaterial och skeppsbyggen. Den äldsta vattensågen på ön är känd sedan 1594 och låg vid Ålgård. Under första halvan av 1600-talet hade man tagit ut så mycket skog att virkeshandeln bromsade in.

Morlanda var en storgård redan på medeltiden, de äldsta uppgifterna är från 1388. Godset kom att bli ett av Bohusläns största med huvudsakliga ägor på Orust och Morlanda socken, men också på andra håll. När Bohuslän blev svenskt 1658 ägdes omkring hälften av all jord i Morlanda socken av säteriet. Under många år från 1500-talet och fram till 1800-talets slut var släkten Bildt ägare. En av släktens mest kända personer hette Dorothea Bielke (1612 - 1674), som var gift med Daniel Bildt (1602 - 1651). Daniel blev en stor förvärvare av jordagods, något som Dorothea fortsatte med efter makens död. Hon blev mycket framgångsrik och vid tiden för hennes död ansågs hon vara den adelsperson med störst jordagodsinnnehav i länet.

Danska krigen 1600 talet

1600-talet var en turbulent tid i Orusts historia. Striderna mellan Sverige och Danmark pågick i omgångar under i stort sett hela seklet. Vid Gyldenlöwefejden blev Orust ockuperat av norska och danska styrkor. Även svenska trupper fanns på ön, som gjorde försök att driva bort fienden. Befästningar anlades vid Svanesund, Skåpesund, Nötesund och möjligen också vid Allmags kile. Den danska flottan befann sig i vattnen kring Orust, i synnerhet vid Gullholmen, Mollösund och Svanesund. Orustborna drabbades på olika sätt. Befolkningen skulle betala extraskatter för att finansiera kriget och var dessutom tvingade att stå för proviant och liknande till trupperna.

Landsbygden blev skövlad av soldater, både på land och från havet och i kustorterna fick man sina hus nedbrända och båtar stulna. Den mycket hårda beskattningen, underhållet av soldaterna och skövlingen ledde till en befolkningsminskning på Orust. Omkring en tiondel av gårdarna var ödelagda vid Gyldenlöwefejdens slut år 1679 och många var utfattiga. r. Svenska kronan förbjöd bondeseglation och handel fick under en tid enbart bedrivas från Göteborg.

Skattetrycket och den minskande handeln tillsammans med skövlingen av hus och båtar kan vara anledningen till att strandsittarbosättningarna minskade. Det var också många strandsittarplatser som försvann, ofta kring 1700-talets början. Exempel på detta är Lyreleje på Lyrs västsida, Vallerö och Härmanösund.

1750 – 1860: Sillfiske och nödår

De stränga handelsrestriktioner som under 1600-talet infördes av både danskar och svenskar luckrades med tiden upp. Statsmakterna fick alltmer upp ögonen för Bohusläns betydelse och försökte på olika sätt främja och uppmuntra näringar som jordbruk och fiske. Man hoppades säkert också att sillen skulle gå igen. Dessa förhoppningar infriades 1752, när täta sillstim rapporterades från Bohusläns södra skärgård. Ingen annan sillfiskeperiod har varit så rik och långvarig som den på 1700-talet. Den kallades den "stora" sillperioden. På Orust blommade de små fiskelägena upp. Folkmängden ökade snabbt, särskilt på västra Orust.

Förutom sillsalterier anlades nu många trankokerier i skärgården. Under 15–1600-talen hade exporten av timmer vid sidan av båtbyggeri, krigsbränder, bränslebehov och djurbete lett till att skogen minskade drastiskt i Bohuslän. I början av 1700-talet hade skogarna fått möjlighet till viss återhämtning. . Fraktseglationen ökade också. 1798 fick landsbygdsbefolkningen rätt att med mindre båtar bedriva både inrikes och utrikes fraktfart. Detta fick stor betydelse för skärgårdsbefolkningen när sillen försvann.

Efter det att seglationen släppts helt fri 1832 och näringsfrihetsförordningen instiftats 1864 började man gå på trader inom Kattegatt-Skagerackområdet till Östersjön och ibland även upp i Väneren. Historieskrivaren Axel Emanuel Holmberg anger att det 1840 fanns 72 fraktfartyg bara i Morlanda pastorat. Segelfartygen ägdes i regel av partrederier, med bönder som delägare. Detta innebar också att många nya båtar behövde byggas, vilket i sin tur gynnade båtbyggerinäringen.

Livet var fattigt koleran kom

Livet för hamnernas folk var hårt, fattigt och utsatt. Vid sidan av det egna jordbruket var man tvungen att göra dagsverke för att betala hyran för marken man bodde på. En viktig inkomst för många var att repa ljung och sälja som bränsle till de boende i exempelvis kustsamhällen. Det berättas att tiggare var en mycket vanlig syn i trakterna under 1800-talet. År 1943 fick man inte längre ta betalt för arrende med dagsverke och då upphörde formellt torpen. Torp kunde även bebos av soldater och båtsmän.

På Orust verkar det ha varit enbart båtsmanstorp. Varje rote på Orust var skyldig att rekrytera en båtsman och förse denne med ett torp för sin försörjning. Paraten på den södra delen av Storehamn är ett exempel på ett sådant båtsmanstorp. Båtsmannen hade inte skyldighet att göra dagsverke, däremot skulle de underhålla torpet och sköta marken, samt göra krigstjänst. En båtsmanstjänst var ett sätt för många unga att skaffa sig något eget och kunna gifta sig.

Båtsmanshållet började avvecklas i slutet av 1800-talet och upphörde helt 1901 när allmän värnplikt infördes. Flera koleraepidemier hemsökte Orust under 1800-talet. Västra Orust drabbades hårdast, sannolikt på grund av att smittan kom sjövägen. r. I Myckleby var det endast två stycken som dog; en torpare från Stillingsön som varit i Göteborg och dennes dotter. I Morlanda pastorat var det däremot omkring 340 som föll offer för kolerans härjningar. Kolera kom tillbaka i vågor på 1850-talet och 1860-talet. 1853 berördes främst Edshultshall då 22 av samhällets invånare dog under kort tid.

1860 nödår

Nödårens påverkan på Orust 1860-talet var för många mycket svåra tider med missväxt och svält, vilket medverkade till att emigrationen till Amerika tog fart. För Orusts del blev dock aldrig utvandringen riktigt så stor som på andra håll, kanske för att sillen kom tillbaka till Bohuskusten 1877 och förde med sig nya inkomster. t. År 1880 uppnåddes det högsta befolkningstalet, 18 129 invånare. Efter denna tidpunkt började en utflyttning som pågick ända till slutet av 1960-talet. Fraktfart, havreexport och nya kommunikationer.

På 1800-talet fanns stor efterfrågan på havre från England, med kulmen 1875–1880. På Orust var det framförallt för fraktfarten i Nösund och Hälleviksstrand som havreexporten blev viktig. Där byggdes stora havremagasin, i vilka havren kunde lagras för vidare transport till England med fraktskuta.

Den stora befolkningstillväxten under 1800-talet och den fast förankrade kyrksamheten gjorde att kyrkorna blev för trånga. Alla Orusts medeltida kyrkor med undantag för Morlanda ersattes med nybyggen under 1800-talet. Den schartauanska väckelsen under 1800-talet präglade Orust på flera sätt. Flera av Henrik Schartaus efterföljare kom att under någon tid vara verksamma som präster här. Väckelsen kännetecknades bl.a. av kyrksamhet och söndagshelgd. Prästen hade en mycket stark ställning. Man avvisade alla andliga sammankomster utanför det lagstadgade kyrkolivet. På Orust har det därför funnits mycket lite frikyrklig verksamhet.

Storsjöfiske

Storsjöfisket var under 1800-talet ryggraden i fisket. Under 1800-talets första hälft bedrevs fisket från s k bankskutor, som var däckade och tremastade med råsegel på föroch stormast.

1877 inleddes en ny sillperiod, som bidrog till en god ekonomi i fisket, även om sillfisket inte fick en så dominerande ställning som under 1700-talet. På 1880-1890-talen skedde ytterligare en förändring, som var en kombination av två faktorer. Dels öppnade sig en marknad för rökt makrill i USA, dels blev engelskaträtälare till salu. I England kallades de "smack" men här kallades båttypen kutter.

Makrilldörjets storhetstid på Nordsjön varade från 1887 till 1920. 1920 förbjöd USA all försäljning av spritdrycker. Den salta makrillen hade röckts och sålts som whiskyttugg, och när spritförsäljningen förbjöds sjönk priserna på makrill och nordsjödörjet upphörde. Salteriidkaren och handelsmannen J. J. Hallgren på Gullholmen började med att sälja brissling på 1850-talet. 1864 startade han en konserverfabrik på ön.

Här introducerades flera nyheter som var viktiga för ansjovisindustrin, bland annat skinn- och benfri delikatessill. Sonen Hugo Hallgren flyttade 1901 till Ellös där han startade en ny konserverfabrik, som var igång fram till 1989. Sammantaget innebar perioden från 1860/70-tal och fram till första världskriget ett ekonomiskt uppsving, som också satte avtryck i kustsamhällenas bebyggelse. Den äldsta säkra uppgiften om båtbyggeri med anknytning till Orust är som nämnts tidigare från 1253 när kung Håkon Håkonsson lät bygga sig ett skepp på Rafnshollet i närheten av Härmanö.